

POLITICA.

TANÍTÁSINAK RÖVID VÁZLATÁUL

Írta

SZEREMLEI G Á B O R ,
a' s. pataki főiskolában az állodalomtanok' (poli-
tica és statistica) k. r. oktatója.

S. P A T A K O N ,
Nyomtatta: Nádaskay András
1844

§. 1.

A' politicának meghatározása.

Mi legyen a' politica? ha azt mint tudományt meg akarjuk határozni, viszonyba kell tennünk a' vele rokon tudománnyal a' statisticával, mivel az állodalmitannak (die Staatswissenschaft) két ága van, úgy-mint politica és statistica.

Elsőben is a' statistica, a' különböző országlatokat (kormányformákat) beljegyeik' ismertetésére szorítkozás nélkül sorolja elő, csak úgy, a' mint azok a' politikai lát-határon föltűnnek. Előadja továbbá azt, hogy az úgynevezett alkotmányos országlatok közül többekben, az országos rendek' megválasztása, különböző életidői, jövedelmi, vagy adófizetési köllékhez köttetett. – Előadja, miként oszlanak azok (t. i. az országos rendek) némellyhol két ház, cama-

ra vagy táblára, midőn néhol csak egy házat képeznek. – Előadja, mikép néhol az országos rendek' tanácskozásai nyíltak, máshol pedig zártkörűek.

Ellenben a' politica, a' különböző országlatok' beljegyeinek 's különbségének ismertetésébe bocsátkozik – Okát igyekezik továbbá adni annak, miért van az országos rendek' megválasztása némelyhol életidői, jövedelmi vagy adózási kellékhez kötve. Czélosabb-e, és hol, ha az országos rendek két házat formálnak? 'sat. Minden esetre ezekben, 's hasonló esetekben a' politica az okadást néni nélkülözheti.

Másodszor a' statistica, úgy a' mint van, előadja azon állapotot, mellyben van a' föld' művelés, műipar, szorgalom 's kereskedelem a' különböző állományokban. – Előadja továbbá, hol és mellyik országban, mennyi és minő pénztársulatok (bankok) vagy személyes egyletek (kármentő egyletek 's gyámintézetek) állanak már fenn, a' földművelés, műipar, szorgalom' s kereskedelem előmozdítása, vagy a' szűkölködő emberiség' fölsegéllése végett.

A' politicának ellenben tiszte, a' különböző nemzetgazdasági kútfőket kijelelni 's megmutatni, hogy a' honi termékeknek mi-

nél nagyobb mértékbeni természetese, továbbá a' műipar, szorgalom s kereskedelem, olly egymásba vágó mozzanai (momentumai) a' státus' political életének, mellyek valamelly külön rendszerben, minő például a' physiocratai, vagy kereskedelmi, vagy Smidt Ádám' rendszere, korántsem válhatnak el egymástól, annyival kevesbbé, mivel még együttvéve sem buzogtatják teljes mértékben a' nemzetgazdaság' forrását. – Tiszte továbbá előadni azon elméleti szabályokat, mellyeken szükség alapulniuk a' bankoknak, és más személyt 's vagyont biztosító társulatoknak, hogy a' közcélnek megfeleljenek, és a' hitelt ne veszélyeztessék.

Harmadszor, a' statistica előadja azt, hogy minő lábon áll a' különböző országokban a' törvénykezés és igazság' kiszolgáltatása, továbbá a' jó rend, csend s béke feletti örökös.

A' politica ellenben kijeleli azon észszabályokat, mellyek' kívánatában kell a' rendelményeknek hozatniok, a' bűnösöknek büntetniök, hogy a' státus egyéb dolgokban is, de kivált az igazság' kiszolgáltatásában, továbbá a' kül- és belcsend' s bé-

ke feletti őrködésben, az igazságot jóság-
gal párosítsa *).

§. 2.

Az állomány' (status) célja.

Az állomány' célja nem lehet külön-
böző a' társaságba állás' céljától. – Azért
állottak pedig az egyének társaságba, hogy
a' polgári törvények' vértje alatt mentek le-
gyenek egymásnak dolgaikba avatkozástól,
vagy egymásnak sértésétől 's bántalmától.

Ez azonban a' társaságba állásnak még
csak egyik, csak negatív mozzana (t. i. hogy
egymást ne bántsák), ezzel még mit sem
nyerének az egyének, csak azt biztosíták,
mivel a' természet' állapotában is birniok
kell vala. Az állomány mint okos értelem-
mel bíró lények' társulata, minden bizony-
nyal az ész' természetével bíró, azaz, ben-
ne egy nemleges jegyen kívül, igenleges

*) Az állodalmi tanoknak (politica és statistica)
ezen hármas szempontból összehasonlítása,
minden országlat' lényeges kelléke, a' törvény-
hozói, végrehajtói és bírói hatóság szerint van
szabályozva. A' nemzetgazdaság, a' szorosabb
értelemben vett végrehajtó hatalom' categoriá-
jába annyival inkább sorolható, mivel a' nem-
zetgazdasági kellék' végrehajtásától függ leg-
inkább a' nemzet' anyagi jóléte,

(positív) jegynek is kell lennie. A' társaságba állásnak igenleges jegye vagy mozgása már ez: „azért állottak az emberek társaságba, hogy azon jótéteményeket élvezhessék, melyekben a' magányállapot ingyen sem képes az embereket részeltetni.” A' társaságba állás' imént kifejtett eszméjéből, ekkép határozható már meg az állomány' célja: „az igazságnak jószággal párosítása az állomány' feladata.”

§. 3.

A' társaságba állás' indítóoka.

A' társaságba állás' indítóoka nem egy 's ugyanazon a' társaságba állás' céljával. A' cél eredmény, melyet indítóoknak kell már megelőzni.—Továbbá a' cél az állományban folytonosan bent maradó, midőn az indítóok inkább kiható, a' körülményektől kisebb nagyobb mértékben függő. — De leginkább a' cél, az állomány' lényegétől vagy fennmaradásától semmikép sem válható el. — Valóban a' társadalom csak úgy állhat fenn, ha egyik tag a' másik' bántalmától őrizkedik, mire nézve a' cél, első rangú kellék, midőn az indítóok másodrendű gyanánt vehető. A' társaságba állás' indítóokául már

némellyek a' hatalmasbtóli elnyomás' félelmét mondják. – Azonnal egyesülének az egymással szintén a' teljes elválásig meghasonlott patríciusok és plebéusok Rómában (a' köznép, mint tudva van, egy időben a' várost is oda hagyáj mihelyest közellenség fenyegeté a' hazát – hasonlólag a' különböző polgári szerkezettel bíró görögök is.

Mások az ugyanazon vérből eredést (nemzetiséget) teszik indítóokul. – A' görögöket 's rómaiakat is azért mondják, szükség' idején, azonnal egymással egyesületeknek, mivel egy vérből eredének.

Mások ismét a' hasonlólag gondolkodást teszik indítóokul. – Ez leginkább az egyházi különböző társulatok' alakításában mutatná meg erejét 's hatóságát.

Valamennyi nézet mellett erős történetani okok harczolván, egyiket a' másik'' fölibe nem emelhetjük, kirekesztőleg alapul nem vethetjük. – Szükség tehát, hogy ugyanazon fogalomban úgy egyesüljenek, hogy bár mellyik tétetik közülük alapúi, a' többi segédeszközül lépjen fel; például, ha az első nézetet tennők alapúi, az egész fogalmat ekkép idomíthatnék; – „a' társaságba állás' indítóokául, a' hatal-

masabbtóli elnyomás' félelme szolgálhattott, nagyon meg könnyíték pedig ezt, az ugyanazon vérből eredés, és a' hasonlólag gondolkodás."

§. 4.

Az állomány, jogon alapuló társulat.

Az állomány' czéljának egyik ága a' jog uralkodás (dominium juris) lévén, ha a' jog' fogalmára figyelünk, a' jognak természete hozza magával azt, hogy egyiktől megtagadja mit a' másiknak ad 's tulajdonít. A' perlekedő felek közül csak egyiknek lehet igazsága. Innen, még azon országokban is, hol az alkotvány szerkezetnél fogva (constitutio) legalább követvალaszthatás' jógával mindenki befolyhatna az igazgatásba, csak igen kevés az ezen jogot valóban gyakorló; – így Franczországban mintegy 200,000, Angliában alig egy millió. Még kevesebbek a' törvényhozásban tettelesen résztvevők, Franczországban mintegy 24,000. A' nép-tömeg' nagyobb része ezen jog' hatáskörén kívül várakozik a' választók' és választandók' osztályába léphetés' jógára. – Az állodalom' czéljának másik része is ezen szellemet nyilvánítja, midőn a' személyt és vagyont biztosító társulatok; mellyek azon

jótéteményben részeltetik az egyént, melyeket a' magány állapot nem képes nyújtani, csak némellyekre, t. i. a' részvényesekre áraszthatják jótétemények' bő forrását.

§. 5.

Az állodalomtan' felosztása.

Közönségesen az állodalomtan, a' népek' és nemzetek' bel- és küléletéről (*vita civitatis interna et externa*) szóló értekezésekre osztatik. A' nép'' beiélete ismét két fő részekre, ú. m. alkotvány- és kormánytanra (*constitutio et administratio*). A' nép külélet, helyesebben a' nemzetjog' (*jus gentium*) körébe tartozik, a' mennyiben itt egyedül csak a' népeknek egymáshozvi viszonyáról lehet szó. — A' belélet imént érintett felosztását pedig, az állodalomtan, mint csupán tudomány, nem pártolhatja, a' mennyiben ezen felosztásban nem rejthetik más, mint ezen eszme: „hogyan kell alakítani és igazgatni az állodalmat?”

A' helyesebb felosztást, a' political eszmék, történettani fejlete adhatja 's adja.— Három illy eszmék vannak, úgymint személy, vagyon, és az azok feletti örökös. Személyek' (egyének) összege teszi az állodalmat. Ezen összegnek valahol a' föld'

hátán térben kell lennie (= birtok, vagyon). Úgy a' személy, mint a' vagyon fenn nem állhat, hacsak nem létezik olly hatáság, melly felettök örködik; innen ezen eszmék az állodalom' létezhetésének nélkülözhetlen feltételében foglaltatvák be.

A' történetani adatok' kezdetén a' polgári létezhetés' eszméje uralkodott. – Len-ni és nem lenni (to be, and not to be) vagy a polgári lét' és vagyon' csomója sándori karddal oldatott meg. A' meggyőzetett népek nemcsak kiirtatának hónukból 's más népek' szolgálivá lőnek; hanem a' népek' political láthatarán itt 's amott amúgy nagyon gyéren tünedező néprendek is élet 's halálra küzdenek egymással. – A' római köztársaság elsőben főnökség (aristocratia) volt; de a' köznép (demos- innen democrataj nem nyughata addig, míg a' főnökségnek valamennyi kiváltságait alá nem ásta, magával meg nem osztotta – Athéné és Spárta ellenben először democrátiák valának. Athénében már Antipater' idejében, csak azok vehetvén részt a' szavalásban, kiknek legalább 2 ezer drachma értékök volt *), nyilvános főnökség uralkodott, va-

*) Diodor. Sic. Lib. XVIII. p. 601. edit. Rhodmanni.

lamint Lacedémonban is, hol 10 ezerre volt határozva a' szavalok' száma.

Az őskor ezen zordonságát az idők' míveltségi fénynapja szembetűnőleg meglágyítá s szelídíté. – Az újabb kor' politicája, a' fegyveres közönyösség (neutralitas), ínég háborúk' alkalmakor is a' népeknek nem kiirtására, hanem súlyegyenben tartására törekszik.–Nem különben van a' dolog korunk' political láthatárán magokat fentartott néprendekkel. Csak Franczország vetemedett az őskorban divatozott kiirtó politicára, midőn egy éjjel (aug. 4. 1789.) valamennyi néprendi kiváltságok eltörlesztve lőnek.

A' súlyegyen' eszméje igen egy időben keletkezett az új világ' (Amerika) fölfedezésével. A' cambrai vagy cameryki szövetség' támadtakor (1508.) kezdé legelsőben jelenkezni. A' nemzeteket és néprendeket irtó szellem, a középszázadokon keresztül is átvonult. Rémképben tünedeznek azokban a' népköltözködés szülte vandalismusi irtások. – A' nemzeti jólét' emelésére misem történt mindaddig, míg az újvilág' fölfedezésével, a' kereskedelmi 's műiparos szellem nem lépé meg a hamvából phoenix módjára újra éledező agg Európát.

– Az américai kincseknek csupán átszállítására szorítókozó spanyol-portugallok, még elég jókor történt elszegényedésén (mindjárt II. Filep’ idejében) eléggé megtanítalak a’ francz- holland- angolok, hogy sokkal többet tesz a’ nemzeti gazdaság’ emelésére, a’ honi termékeknek minél nagyobb mennyiségben termesztése, vagy hol ezek hiányzanak, azoknak máshonnan hozatala, és minél nagyobb mennyiségben és tökélyben készítése, mint a’ csupán készszeli kereskedés; e’ szülte a’ nyersanyagi-műiparos rendszert (*physiocrato-industriale systema*).

A’ műiparos- kereskedelmi rendszer’ divatozása által, jobb vagy kényelmesebb létre emelkedvén fel anyagi tekintetben az emberiség, egyszersmind emberhez illőbb szellemiségre vergődék fel. – Az anyagi jobblétre lett emelkedés nélkül aligha az emberiség jelenleg a’ szellemiség’ azon magasztos pontján állana, miszerint még a’ roszaknak is inkább igazságra vezérlője, valódi tanítója ‘s nevelője legyen, nem pedig csupán kínzója ‘s hóhérja, mint az előtt volt; továbbá, hogy a’ szerencsétlenség’ nyilai sem érhessék többé a’ szenvedő emberiséget, a’ személyt és vagyont

biztosító társulatoknak, az egész emberiséget átölelő vértje miatt.

Az imént kifejlett eszmék hozzák magukkal az állodalomtannak felosztását, mire nézve

Az első részben a' polgári létezés' feltételeiről, a' különböző honszerkezetekről leend szó.

A' második rész, a' hongazdaság' főbb emeltyűit tárgyalandja.

A' harmadik részben pedig, a' hon örökös jövend elő; és valójában is örökösnie kell az állodalomnak a' bel- és külellenség ellen. – A' belellenség kétféle lévén, t. i. természeti ártalom és gonosztevőktől! szenvedés, ezen rész magába foglalandja a' bel- 's külellentőli örökösést, az örökösésre megkívántató országos jövedelmekkel együtt.

§. 6.

Az állodalomtan' literaturája.

Az állodalomtan literaturáját a' mi illeti, enek átnézése legczélszerűbben történhetik a' részek szerint. – Meg kell azonban jegyezni, hogy az első részt illető munkákat nem emelhetjük úgy ki, mint példá-

úl akár a' nemzeti gazdaság, akár a' nemzeti örökösök' részekre nézve.

Az első részre egész állodalomtani munkák tartoznak, ilyenek:

1) Montesquieu, de l'esprit des lois – magyar nyelvre is áttéve. Inkább tanúságos olvasmány, mint rendszerezett munka.

2) Luden (Heinr. J Handbuch der Staatsweisheit. Jena 1811.

3) Seckendorf (Treib, v.) Grundzuge der philosophischen Politik. Leipzig 1817.

4) Burkardt Staatswissenschaftslehre, mit Rücksicht auf die gegenwärtige Zeit. Leipzig 1821.

5) Saalfeld, Grundrisz zu Vorlesungen über Politik. Götting. 1821.

6) Comte (Aug. J Système de politique positive à Paris 1824.

7) Politz die Staatswissenschaften im Lichte unsrer Zeit dargestellt. Leipzig 1827.

8) Gans (Eduard) Staatswissenschaft im Grundrisse. Berlin 1833.

9) Weben Grundsätze der Politik. Tübingen 1827.

különösebben a' nemzeti gazdaságra nézve:

1) Quesnay (Francois) tableau économique 1758.

2) Smith (Adam) an inquiry into the nature and causes of the wealth of nation 1776.

3) Say (Louis) Considerations sur l'industrie 1822.

4) Destust de Tracy Traite d' économie politique 1823.

5) Culloch (Mac.) the political economy 1825.

6) Ricardo (Dav.) the principles of political economy 1819.

7) Malthus (M. T. R.) principles of political economy 1820. Az élébszinten egé- szen ellenkező szellemben írt.

8) Torrens, an essay on the production of wealth. 1821.

9) Gioja, nuovo proepetto delle scienze economiche 1825.

10) v. Soden (Julius) Grundsätze der Nationalökonomie 1825.

11) List (Fridr.) Das nationale System der politischen Ökonomie 1841.

A' nemzeti örökösés' részében, kivált annak fenyítő cikkében kitűnők:

1) Beccaria, Filangieri és Romagnosi olaszok.

2) Bentham Traite de legislation civile et pénale'

3) Rosti Traite de Droit penal.

4) Grolman Grundsätze der Criminal-Wissenschaft.

5) Feuerbach – Welcker.

6) Szemere Bertalan', a' büntetésekről írt koszorúzott munkája.

ELSŐ RÉSZ.
H O N S Z E R K E Z E T .

§. 7.

Az igazgatás' és nép' fogalma.

Az igazgatás' fogalmában törvényhozói, végrehajtói és bírói hatóság létezik. Nép pedig nincs olyan, mellyben legalább világi és egyházi rendek nem léteznének, a' mellett, hogy valamennyi népnek szükségesett egyénekből (individuumokból) kell állania; innen: a' melly állodalomban mind a' három hatóság a' néptől gyakoroltatik, az népúri (democratia), hol ezen hatóságok a' népnek csak kitűnő osztályában, például a' nemességben egyesülvők, ott úrendi (aristocratia), ott pedig hol az említett hatóságok ugyanazon egy egyénben központosulvák, egyénúri honszerkezet van.

§. 8.

Egyémír (inonarcha), önuralkodó (autocrator) és kényúr (despota).

Közönségesen kényúr gyanánt tartatik az, ki a törvényhozói, végrehajtói és bírói

hatóságokat személyében egyesíti. – De ez nem egészen helyes meghatározás, mivel még az alkotmányos (constitutionalis) igazgatásformákban is bír az uralkodó mind a' három hatósággal. Lényeges rész a' törvényhozásban, A' végrehajtói hatalom mindenhol nevében gyakoroltatik, valamint az ítéletek megerősítése és megkegyelmezési jognak is mindenből birtokában van. – ? Helyesebben tehát kényúr az, ki ítéleteiben perfolyamatra mitsem tekint; hanem mint Sulla senátusávali tanácskozáskor szabad tetszéséből ezreket ölet. – Önuralkodónak tartathatnék az, ki ítéleteiben ugyan a' perfolyamat tekintetbe veszi; de egyéb rendelményeit az országtanács eleibe terjesztés előtt is foganatba véteti.–rAz egyénúr pedig rendelményeiben tanácsosinak, sőt olykor a' tartományi rendeknek is legalább véleményét kihajigálja.

§. 9.

Alkotmányos honszerkezet.

Alkotmányos igazgatásforma ott létezik, hol nemcsak az állománytanács, vagy a' tartományi rendek hallgattatnak ki; hanem az országos rendek is olykor egybegyűjtetnek, hogy a' törvényhozásnak, ré-

szint a' legfensőbb helyről eleikbe terjesztettekben! megegyezés, részint kezdemény (iniciatívai) joguknál fogva is részesei legyenek.

§. 10.

Kegyeletes (octrojált) és egyezményes (pactalt) alkotmány.

Az alkotványok (constitutiók) kétféle módon eredének.

Több helyeken az uralkodó önkegyéből adá az alkotványt, épen azért nevezhetők ezek kegyeletes alkotványoknak.

Máshol egyezményes úton (per pacta conventaj fejtett ki az alkotványos igazgatásforma. Lassúdan történt ez. A' 13-dik századig mindenhol csak a' nemesség és főpapság vett részt a' törvényhozásban. – Már a' 12-dik században kezdé magát a' városirend alakítani, gazdagságával, mellyet a' műipar és kereskedés' felébresztése által szerzett, a' trón előtt figyelem' tárgyává lenni. Spanyolországban mindjárt a' 12-dik század' végén helyt kap a' cortesben, Angliában 1265. táján., Franczországban 1302, Magyarországon 1405. körül. Több mint 60 városok valának Némethonban közvetlen a' császár' igazgatása alatt; az olaszor-

szági városok' political joga a' históriából ismeretes. Angol- Német- 's Magyarorszá- gokban mai napiglan is külön képviseltetik, midőn 1801-től óta Oroszországban némi political jelentőségnek juta birtokába.

§. 11.

Az egyezményes alkotványok' eredete.

Az egyezvényes alkotványok' keletkezésére okot adanak

1) Az uralkodó szorult helyzete, az angol magna charta' keletkezése e' részben tanúságú szolgál.

2) A' választó egyénuraságokban (electiva monarchia) az idegen házbóli fejedelem' választása többnyire egyezményektől függesztetett fel (pacta conventa), Lengyelhonban gyakoroltatott ez nagy mértékben.

3) Némelly, az előtt külön állodalmat telt vagy más országhoz tartozott népek, egyedül azon feltétel alatt egyesületiek vagy csatlakozának más állodalmokkali szövetségbe, ha igazgatásformájok 's kiváltságaik' fentartatnak; illy szellemben egyesült Castilia Arragoniával, a' baski tartományok és Navarra Spanyolországgal, Norvégia Sveciával.

4) Vannak népek, mellyeknek kiváltságai a' lovagvilág' (Ritterwelt) 's a nemzetköltözés sötét éjjébe benyúlnak; példa a' pusztaszeri egyezmény, hol Almos a' hét vezérektől erős feltételek alatt választaték fejedelemnek, minden magyar (nemes) részére pedig alapja vettetett azon jognak, hogy ő a' szent korona' tagjául ismertessók el, azaz, a' törvényhozásban részt vegyen.

§. 12.

Országgyűlések.

Azon országokban, hol vagy egyes néprendek, vagy az egész nemzet is, követei által részt vesz a' törvényhozásban, ezen jog' gyakorlatának helye és ideje az országgyűlés. Különböző néven neveztetik ez; Angolhonban parlament, Magyarországban diaeta, Norvégiában storthing, Spanyolhon 's Portugalliában cortes,

Az országgyűlés valamennyi nagyobb állományokban két ház (camara) 's táblára oszlik.*) – Ebben a' nagyobbak megegyeznek; de különböznek az országgyűlés' ide-

*) Egyedül Svédhonbati tanácskoznak a' négy különböző országos vendek ugyanannyi különböző helyeken,

jében – a' tanácskozások' nyílt vagy zárt-körűségében, állandó és választott tagaik' kellékében, végre az országos rendek' hatáskörében.– Ezeket már együl egyig ok-adólag kell érintenünk, ha csupán statis-pai különbségeket nem akarunk elősorolni.

§. 13.

Két ház (camara) vagy táblára oszlás.

Annyi a' históriából bizonyos, hogy az egy camarás rendszer sem Francz- sem Spanyolországban nem verhete mély gyökeret, holott mindkeltőben megpróbáltatott. E' részben a' történetes kifejlésen, – imígy vagy amúgy lételen nem egészen nyughatunk meg; hanem tetszőleges, sőt kielégítő oko-dat kell előidézünk.

Több országokban a' két ház' vagy camera' tagjai 5-10 életidői különbségnek vettetévk alá.

Egy ugyan a' czél, melly mind a' két ház' tagjait áthatja, t. i. a' hon' Java' s boldogsága. Ebben mindkettő központosul, ebben meghasonlani akármellyiknek is tilos. A' meghasonlás tehát csak az időre nézve lehet. A' honnak, ha nem akar a' műipar' szorgalom' kereskedés' 's a' büntetés' javító állapotba tételében más népektől na-

gyon távolra maradni, minden bizonynyal baladni kell; de egyszersmind a' hon' java kívánja azt, hogy a' nagy megrázkódás nélkül aligha eshető ugrás hirtelen ne történjék, hanem a' javításokra előre készíttesék a' nép.

Az ifjabb férfikornak természete már az, hogy a' hont egyszerre olly állapotba szeretné tenni, mellyben rajta egyhamar be kellessék változtatni,

„Commisisse cavet, quae mox mutaca laboret.”

Az éltesebb férfikor pedig

— — — Laudator temporis acti

„Se puero, censor castigatque minorum.” *)

Az éltesebb korra eleitől óta hallgatni tapasztaltatik az emberiség. Homérnál olvasuk, hogy az éltés Nesztor egyedül életidejének túlnyomóságával békélteté ki az egymással gyakran meghasonlott ifjabb görög hősüket.

Más országokban, például Angliában a' felső házban tündöklő nagyobb birtok 's gazdagság által gondoltatik elérteni ezen cél. Nem is minden ok nélkül, mivel a' tehetősebbek is eleitől óta kegyeltetének. Montesquieu mondja: „a' legfőbb hivatalokba juthatás' jogát kivívott római köznép so-

*) Horatius de arte poetica.

hasem veheté arra magát, hogy valamelly dicsőségét érdeklő hivatalra közrendűt emeljen, valamint az athenéi nép sem.”

Az illy és hasonmodorú alkotmányokban magába az országgyűlés' szerkezetébe öntetik be mintegy a' kegyelet. Mindazáltal csak azon alkotván) okban, hol az egyik ház bizonyos esetekben vádló, a' másik pedig bírói hatáskörrel is bír, minők a többek közt Angolhon s Franczország; lényeges kelléke a' két háznak 's camarának a' különválás, a' többiekben pedig, kiváltba az alkotvány szerkezetnél fogva ekép van már megalapítva, czélszerű intés? kedés.

§. 14.

Az összegyűlés' ideje.

Az összegyűlés' idejére nézve két osztályba tehetők az alkotványos országok,—ugyanis

1) Néhol, illyenek Angolhon, Franczország, Belgium, Hollandia, Spanyol 's Portugallország, a' német alkotványos országok közül Nasszau, Schauemburg, Lippe, Hechingen, minden évben összehívatik az országgyűlés; ellenben másokban 2-6 évi időköz telik el. Ezekben többnyire a' követek csak azon országgyűlési képviselőre

választatnak, melly azon időben tartatik. A' gyűlés' végeztével követségi hatáskörök is eltelik,'s a' következő gyűlésre ismét új-jolag választatnak, vagy helyettök mások küldetnek. Az elsőbkekben pedig minthogy minden évben tartatik országgyűlés, egyszerre több évekre választatnak a' követek, például Angliában 7, Franczországban 5, Belgiumban 4, Hollandban pedig 3 évekre, innen az elsőb helyeken hét- 's öt évök a' camaráknak (Septennalität der Kamern).

A' minden évbeni összegyűlés azon állodalmokban látszik szükségesnek, melyekben mindenféle országos költségeket a' nép visel, korona-' s kamarajószágok és bizonyos meghatározott adómennyiség nincs törvényesen megalapítva. – A' vámokból, árjegyzékből (tarifa) fölemésztésből (Consumptionssteuer) kereskedelemből 'sat. háramló jövedelmek elannyira függnek a' körülményektől, hogy ezek csak egy évre sem vethetők ki előre*); az országos költségek'

*) Például Angliában az országos jövedelem a' kereskedelmi csapások miatt 1837-ben 48,453,000 f. sterling volt, 1838-ban pedig 50,592,653 f. st. 1830-tól óta 1839-ig szintén 200 millió p. forinttal szaporodott az országos jövedelem.

apályát 's dagályát is az évekbeni különbség hordozza: mire nézve ezekben az országos jövedelmek' mibenlétének látása 's a' költségek' fedezése' végett minden évbni tanácskozásra van szükség.

Az illy alkotványszerkezetű országokban a' követeknek) több évekrei megválasztása két tekintetből czélszörű:

1) A' választási költség' kímélésének tekintetéből.—A' követeknek megválasztása tnanának a' kormánynak is sokba kerül; innen a' camarákrai költség például Franczországban 1,100,000 frank, mellyet szintén a' népnek kell viselni.

2) Hogy az országos ügyek' tárgyalása betanult tagok által történjék, ha minden évben újabb tagok választatnának, a' közügyekben! jártasságnak kisebb-nagyobb hátramaradást kellene szenvedni.

Úgyde a' több évekrei megválasztás ott, hol a' követek semmi utasításhoz (instructio) sem köttetvék, mind a' megbízókra (választókra), mind a kormányra nézve veszélyes lehet. Az tagadhatlan, hogy az illy utasítással el nem látott követeknek nagy hatalom adatik kezökbe a' több évekre történt megválasztás' birtokával. Épen ezért módja Montesquieu „dans toute magistratív

aire, il faut compenser la grandeur de la puissance par la brièveté de sa durée” (De l’esprit des lois Liv. 11. C. B.). Mire nézve

1) Még a’ legkorlátoltabb alkotványokban is van joga az uralkodónak a’ kamarákat szétesztatni, és a’ követeket újabb megválasztásnak vetni alá; minthogy máz az új választáskor lehetetlen valamennyi volt követeknek újonnan megválasztatni, valamint más részről az is lehetetlen, hogy csupán ujjak választassanak, a’ közügyek’ tárgyalásában minden félbenszakadás ‘s feloslzás mellét is folytonosság létez.

2) Némelly országokban országos törvénynél fogva a’ követek’ egy része helyett más választatik. így Belgiumban 4 évre választatnak ugyan a’ követek; de minden második évben felényire megújítatnak; Hollandban a’ három évre választatott követeknek egy harmada minden évben másokkal cseréltetik fel.

§. 15.

Az országgyűlés’ nyílt- és zártkörűsége.

E’ részben nagyon különböző szokás di-
vatozik az alkotványos országokban. Azon

országok, hol mind a' két ház' gyűlései nyíltkörűek, Angolhon, Franczország, Belgium, Portugallia, Szászhon, Baden, Darmstadt, Meiningen, Hannovera és Magyarország.*) Ellenben csak az alsó ház tanácskozásai nyíltak Hollandia, Bavaria 's Wurtemberg-országokban – Weimar és Braunschweigan pedig egyiksem nyílt'.

Az alsó ház – camara vagy tábla' nyíltkörűségét azon viszony látszik pártolni – mellyben a követek küldőikre nézve állanak. – Az országgyűlési követek kétfélék – vagy utasításokkal ellátottak, vagy political hitűek. – Ugyanis azon országokban, mellyekben a' követek utasítással nem láttatnak el, political hitüket küldőik előtt nyilvánítani szokták. – Mind a' két részről megbízóknak érdekükben áll már annak köztudomásra jutása, mikép állanak] megbízottaik akár az utasítások, akár political hitük mellett, mi pedig egy dűl a' nyilvánosság" után érettetik el.

A' felső ház' tanácskozásai inkább lehetnek zártkörűek, kivált azon országokban,

*) Franczországban nyíltak ugyan az alsó ház' gyűlései; de őt tagnak kívánatára zártkörűek tartoznak lenni. Belgiumban és Hollandban 10 követ' kívánságára történik ez.

– mellyekben a' felsőház' tagjai magok személyét képviselik – sem nem választván, sem political hitökre nem szólítottván fel, számolni a' hon' javán kívül csak magok egyéni meggyőzödéseknek tartoznak. És épen ez szolgálnd alapos okúi annak is, miért kell valamennyi országokban, mellyekben egy része az országgyűlésnek választott, még pedig a rendek vagy nép által Választott tagokból áll, két ház – camara vagy táblára különöszlaniok a' népképviselőknék?

§. 16.

Országgyűlési állandó és választott tagok.

Általában a' felsőház állandó tagokból szokott állani; kivételt csak Belgium, Spanyolország és Norvégia tesz. Ugyanis Belgiumban a' felső ház' tagjai nyolcz évre választatnak, Spanyolországban minden főrendű tágra hárman ajánltatnak a' követeket választóktól 's valahányszor a' követek helyett egészen mások választatnak (mi három év multával történik) egyharmad részben a' felső ház is megújítatik, azon kikötéssel, hogy ismét választás alá eshetnek a' már egyszer megválasztottak; Norvégiában a storting vagy magok a' választat-

tak, számuk' egynegyed részét felső ház gyanánt külön választják.

Az állandó tagok vagy főbb rendű- 's családúakból, vagy csupán ezeknek elsőszülötteiből' vagy a' legfőbb országos tisztviselőkből állanak. – Magyarországon a' mágnások (főbb családúak) és főbb tisztviselők, minők az országbáróji, főispánok 'sat. és a' főbb rendű papi személyek (prailatusok) az állandó tagok. – Angliában a' lordok' vagy főnemesség' elsőszülöttei, 12 főbírák és szintén az érsekek 's püspökök, Franczhon- Holland- 's Portugalliában az első camara' tagjai csak egész életidejükre választatnak. – Franczhon- Bavária- Württemberg- 's Budenben polgári érdem által is el lehet a' felső házban ülésre jutni. – Szászthonban az egyetem' és főbb városok' követői a főrendek' camarájában ülnek, valamint Badenben is a' két egyetem' követői.

Hogy országgyűlési tag lehessen valaki, csak Magyarországon nem kívántatik semmi életidői vagy jövedelmi és adózási kellék.*) Már Angliában csak a 21, Svéd-

*) A' törvényes időkor 12 év, más országokban a' követektől megkívántató időkelléktől különböző.

honban a' 24 éveseknek adatik a' felsőházban szavazhatni. – Hollandban bizonyos életidői kelléknek alá vannak ugyan a' követek is vetve; de jövedelmi vagy adózási mennyiségnek nem, mi egy illy műiparos 's kereskedelmi állodalomban nagyon csodásnak tetszhetik'

Valamennyi többi alkotmányos országokban nem csak a' felső és alsó ház' tagjaitól kívántatik meg határozott életidői, egyszersmind jövedelmi vagy adózási kellék; hanem még a' választóktól is. Ezekre nézve az anyagi kellék legaljasb állásponton a' német alkotványokban áll; ugyanis midőn Angliában senkisésem lehet választó, hacsak 100 pengő forintnyi házbért vagy 400 p. f. földbért (Pacht) nem fizet; Franczországban sem, hacsak 80 p. f. adót nem fizet, akkor Németországban a' darmstadti csak egyharmadát teszi a' franczországi anyagi kelléknek, – a szászoni egyötödét, a' bajor pedig egyhuszonötödét.

Ha már ezen életidői 's anyagi kelléknek kielégítő okát fürkésznők, olly elméleti alapra találnánk, melly a legrégeb időktől óta jelenkezik az állodalmak' történetében.

Az állodalom jogon alapuló társulat. –

A' jognak természete az, hogy egyiknek tulajdonítsa azt, mit a' másiktói megtagad. A' perlekedő felek közül mind kettőnek igazságot tulajdonítani nem lehet.

Még a' legnépszerűbbnek látszott állodalmokban sem vehete mindenki részt a' törvényhozásban, elannyira, hogy Montesquieu éltető lelkéül tűzé ki az illy szellemű alkotványoknak azt, hogy határoztasék meg bennük a' szavazók' száma, 's mitsein kétkedők a' római köztársaság' romlását a' szavazók' száma teljes határozatlanságának tulajdonítani.

Lacedémonban az életidői, Athénében pedig az anyagi kellék tünteté ki magát, és ez itt olly aljas álláspontra vala vonva (2000 drachma érték), hogy csak a' népsalakját szorítá ki a törvényhozásban! résztvétből.

Minthogy már az állodalom' fenállása veszélyeztetnék, ha mindenki részt venne a' törvényhozásban, – innen

Ezen baj kikerülése' tekintetiből két út áll nyitva az alkotványos országokban:

1) Ott, hol vagyonának 's jövedelmének mértékéhez képest mindenki viseli a'

*) De l'esprit des lois Liv. II. c. 2.

közterhet, jogelméletileg mindenki nem vehetvén részt a' törvényhozásban, természetes, hogy inkább azok vegyenek részt, kik azt nagyobb mértékben hordozzák; egyébiránt az egyénnek saját műipara s szorgalmiul függesztetik fel a' political joggal bírók' osztályába léphetés. A' melly országokban már ekkép van a' dolog, azok a'tágabb értelemben vett alkotván) os állományok.

2) Némelly országokban az életidő kegyeletétől függ a' törvényhozásban! tevőleges és bizományos (activ és passiv) részvét.— Huilant) és Spanyolhonban az egyén' éltesebb kora, Magyarországon pedig az ősiségi aristocratiának tulajdona ez.— Az illóbban a' törvényhozási jogot gyakorlók' (a' fejedelem és aristocratia) kegyeletétől függ, a' többi néposztályoknak (polgárok⁸ jobbágyok) az alkotvány' sánczaiba vétele; innen az illy állományok szorosabb értelemben vett alkotványfonnaival bírnak.

§. 17.

Országrendi hatáskör, kezdeményjog (initiative).

Az alkotványos törvényeknél fogva az országrendi hatáskör kisebb nagyobb módosításokkal mindenhol pontosan meg van határozva.

Az alkotmányos egyénuraságokban (monarchia) az országrend' fogalmát a' király két vagy egy kamarával együtt teszi, azaz, a' király szintolly lényeges tagja a' törvényhozásnak, mint a' többi országos vagy inkább néprendek, mellyeknek képviselőji egy vagy két házra oszolvák.

Az iniciatívának magából a' szójelentéséből vett fordítása által szorítottatik az helytelenül csupán csak a' kezdeményjogra, holott az iniciativa nem genus, hanem csak faj (species). A' nem (genus) e' részben az országrendi hatáskör, inellynek két ága van, úgymint: a kezdeményi és egyezményijog. Valóban ott is, hol valamely törvény vagy országos rendelmény létrejövele a' rendek' megegyezésétől függesztetik fel, szintolly erős lábón áll az ország? rendjog, mint a' hol általok törvény is indítványoztathatik. Az alkotmányos népélet' jelleme e' mondatban szokott kifejeztetni s „nihil de nobis sine nobis” – az országrendi hatáskörnek nem egyezményt ágából folyó kívánat-e ez; nem ezt teszi-e: az alkotmányos létben semminek sem kell országtörvény' képében jelenkeznie, miben a' rendek is meg nem egyeznek?

De megfordítva, Norvégiát kivéve*) nincs alkotmányos ország, mellyben az uralkodó megegyezése nélkül országszerte kötelező törvények létrejönnek. És ez természetesen is foly azon kitűzött elvből, miszerint az országrendi hatáskörben az uralkodó is lényeges tag. Bár a' főrendek' kezdeményjoga, az alkotványszerkezetben csaknem mindenhol el van ismerve, még is ezen nyilvános jogát az egy Holland' kivételével **) alig ha gyakorolja egyebütt; inkább az országrendi hatáskör' másik, de szintolly hatásteljes ágára szorítkozik.

Az országrendi hatáskör' kettős mértékéhez képest, következőleg osztályozhatók az alkotván) os országok:

1) Kezdeményjoggal bírnak Anglia, Franczország, Belgium, Spanyol és Portugallhon, továbbá Magyarország, Norvég, Svédhon.

2) Egyezményjoggal valamennyi német alkotmányos állományok, ezen kivétellel,

*) Norvégiában ha az egész storting már kétízben megegyezett valamelly rendelményben – a' király' megegyezése nélkül is törvény leend az harmadízben.

**) Hollandban csak a' király és felső ház indítványozhat vagy bír kezdeményjoggal.

hogy Szászkon, Hannovera, Baden, Braunschweig, Hasszia, Szászokóburg és Darmstadban nyomasztó szükség' esetében az uralkodó ideiglenes országtörvényeket is szabhat, sőt adót is vethet ki.

§. 18.

Központi és tagosztályozott igazgatás (centralisatio és municipalitas).

Az országrendek csak a' törvényhozói jogot gyakorolják együtt az uralkodóval, a' végrehajtói hatalom még az alkotmányos országokban is egyedül az uralkodó tulajdona – és épen ez teszi az igazgatás' fogalmát.

Az igazgatás' fogalmában is két ágak vannak, úgymint központi és tagosztályozott vagy megyei (tartományi, kerületi, városi).

A' kétféle kormányrendszerek egymással anyagi és szellemi tekintetben hasonlító hatók össze,

1) Anyagi tekintetben

a) A' központi igazgatás szerfelett költséges. Franczországban roppant summába, 347 millió frankba kerül, midőn az angol és magyar tagosztályozott kormány igen kevésbe kerül.

b) Azon bajok, mellyek rögtöni orvoslást kívánnának, nagy hátramaradást kénytelenek szenvedni; ellenben azon dolgok, mellyek huzamos megfontolás miatt késhetnének, gyorsabban megtörténnek, hogyszem elébb a' népeletbe átmehettek volna.

Az elsőbbre Fränzl *) ezen példát hozza fel: „Will z. B. der Proviseur du collège royal de Strassbourg den Mägden der Schulküche Leinwand zu sechs neuen Schürzen kaufen, so berichtet er an die Akademie zu Straszburg, diese respective ihr Recteur, nachdem er sein Conseil vernommen, berichtet an dem Minister des Unterrichts, dieser genehmigt nach dem avis du conseil royal den Antrag, und die Genehmigung kommt auf demselben Wege, den der Antrag hinaufstieg, wieder herab bis in die Küche des collège.”

Az utóbb a' központi és tagosztályzott igazgatás természetéből önként foly. Ugyanis a' központi igazgatásban nincsenek megyei, kerületi vagy városi gyűlések, mellyekben a' folyamatba veendő dolgok előre jól fontolóra vétetvén, a' nép' életébe már kötelező erejük előtt átmennének.— A' tagosztályzott rendszer, a' leghathatósb

*) Statistik III. B. 8. 116.

lapelőkészítés vagy tanítás (proæparandia). Az újságlapok (mellyek a' központi igazgatásokban az előkészítők), a' nép' életébe olly mélyen semmikép sem hathatnak; innen magyarázható a' központosítás' honában (Franczországban) soha kialudni nem akaró political mozgalom, vulkánsszellem, a' törvények iránti a' nép' életébe berögzött engedetlenség, mivel nem győzött vala mindenki jóeleve meg a' feje fölött függő törvények' jósága 's czélszerűsége felől.

2) Szellemi tekintetben

c) Nagyobb a' közcsend 's bátorság a' tagosztályozott igazgatásban, mint a' központiban. Az elsőbbekben ha zavargások történnek is, annyival inkább hacsak véleményi kicsapongások, a' megyei rendszer leghathatósab elszigetelő minden metely' szétterjengése ellen; legalább sok időbe kerül míg a' több tagokra oszlotton egészen átharapózik; ellenben a' központi rendszerben az egésznek egyszerre úgy kell működni, mint a kormányfő akarja: sőt még gondolkodni is*). A' franczországi központtal ugyanazon húronpengésre vont 617,000 főből álló tisztviselői sereg, egyszerre az

*) Statistik von Moritz Fränzl. II. B. 8. 116.

egész alkotmányban milly rombolást vihet véghez? mindenki könnyen átláthatja.

d) A' tagosztályozott rendszerben nagyobb az értelmességi kifejlés. (l.§. 18.6.p.)

e) Nagyobb a' politikai szabadság is.— Mindkettőben ugyan a' törvény, a' ne tovább korlátja (non plus ultra), csak hogy a' központiban inkább a' törvény' kívánata, a' tagosztályozottban pedig annak értelme működik; tehát itt inkább szelleme, amott pedig betűje. A' központiban a' törvény¹ hatásköre olly tág, hogy benne még a' törvényellenes tények is, ha nem helyet, legalább mentséget találnak; a' tagosztályozottban pedig a' törvény' értelme olly szűk, hogy némelly törvénynek látszó cselekedetek is hatáskörén kívül eshetnek, minek következtében itt inkább a' törvény' megkötő értelmének tágítására, amott pedig a' fölettebbi terjedelem' megszorítására látszik szükség lenni.

§. 19.

Állományvédegylet (Staatenbund) vagy állodalmi igazgatás.

Az eddigi igazgatásformák inkább népmint állomány osztályzatnak valának, azaz, különadva tekintetett az állomány va-

lamelly népben létező osztályzatok' kívánatában, más állományokkal! védegyletbeni lehetőségnek minden feltétele nélkül. Azonban lehetnek, sőt találunk is több különigazgatású állományokat, magokban központosult kormányzat alatt, állodalmi igazgatásformával is bírnak ezek, a' kifejezett állományi igazgatásforma mellett. *)

Az állományi védegyletnek csak két formája lehet:

1) Vagy van szava minden védegyletbéli állománynak (tagnak), legalább a' létét' s fennállását érdeklő ügyekben; democrátiai védegyletnek nevezhetnők ezt, a' mennyiben minden szövetségi egyénnek (tagnak) megegyezése kívántatik némelly legfontosb esetekben; itt az egyénekből álló népet magok az uralkodók, vagy is inkább azoknak képviselői teszik. – Illy szellemű

*) Az állodalom genus, magában foglalhatja az egész világ' egyes állományait is. A' politicitát azonban nem annyira azért nevezzük állodalomtannak, mivel állományokból központosult igazgatás is van 5 hanem inkább azért, mivel ez kivált hongazdaság és örködés részeiben olly alapelveket tartozik felállítani, mellyek minden népekre és igazgatásformákra egyformán ülhetnek.

védegylet a' németbirodalmi szövetség. –
 A' 70 tagok közül valamennyinek meg-
 egyezése kívántatik a vallásos ügyekben,
 alaptörvények' 's védegyleti szerkezet' vál-
 toztatásában, új tagok' fölvételében, az e-
 gyek tagokat illető jogkérdések' elhatáro-
 zásában pedig magának a' peres tagnak is
 nyilvános megegyezése.

Az egyes védegyleti tagok' létét és néni
 létét tárgyaló ügyekben inkább aristocrati-
 ai szellem hatja át az egész szövetséget;
 ugyanis

a) A' nagyobb szövetségi állományok-
 nak külön mindeniknek van egy szava,
 midőn a' kisebbek többen egyesülve bírnak
 egy szavazattal, a' zártkörűbb szövetség-
 gyűlésben van ez így (der engere Rath).

b) A' nagyobb állományok közül min-
 deniknek 4 szava van, a' már kisebbek-
 nek 3, a' még kisebbeknek 2, a' legkisebb-
 nek pedig csupán égy, a' nyíltkörű (ple-
 num) védegyleti tanácskozások folynak
 így, innen ezen védegyletről általában el
 lehetne mondani, hogy az népuras-úrren-
 di (democratico- aristocratiai).

2) Tiszta úrrendi védegylet, (aristocrat
 liai). Az öt európai főbb hatalmak (die
 europäische Peritarchie) teszik ezt, t. i.

Ausztria, Poroszország, Oroszbirodalom, Anglia és Franczország, egymással értesülve rendezik Európa', sőt a' több világréseinek is ügyeit. A' navarini ütközettől óla a' fegyveres közönyösség általi súlyegyen látszik elveül szolgálni.

§. 20.

Állodalmi súlyegyen, mint elv, (sequilibrium politicum).

Bár csupán monárchákból álljon is a' magas állodalmi védegyelet (pentarchia) mégsem lehet az monarchiái vagy egytől igazgatott. – A' súlyegyen mi túlnyomóságot sem szenved meg; már pedig a' tagok közül valamelyiknek túlnyomósága azon hegemoniára vezérelne, mellytől egy negyedrészt századig folyt háború által menekülhete meg Európa.

Csak a' legközelebb lefolyt három századokat kell a' történetek' tengerözönéből kivenni, és ónsúly gyanánt látandjuk nehézkedni a' népek és nemzetekre egyes állományok' hegemoniáját. Az assyriaiak parancsolnak elsőben a' világnak, követék a' persák, aztán a' görögök, a' rómaiakkal korántsem volt még vége. – Csodás, hogy épen akkor kezdett erőre kapni a' súlye-

gyen' eszméje, midőn a' választó egyén-
uraságok is (electiva monarchiák) lassúdan
örökösödökké lőnek.

Micsoda befolyások volt ezeknek egy-
másra, hogy segíté elő a' súly egyen az ö-
rökösödés' eszméjét és megfordítva? mint
magasb politicára tartozó dolognak fejte-
getését mellőzzük. Az öt főbb hatalmak is
bár korlátlan, kegyeletes és alkotványos
állományformával bírjanak, az örökösödési
jellemben mindnyájan megegyeznek. Ezen
állományformának kiemelésére kitűzött
elvünknel fogva késztetünk. Az állomány-
nak, mint egyes tagokból álló összegnek
célja az egyes tagoktól nem lehet nagyon
elütő; úgyde mint mondánk, azért állot-
tak az egyének társaságba, hogy bátorsá-
got élvezhessenek, az állománynak is min-
denek felett bátorságra van szüksége, milly
nagy zavargásban nem valának pedig a vá-
lasztó igazgatások, mennyire tárva voltak
a' trónra vágyó idegenek' nyugtot nem
engedő befolyásának, milly sok élet és
vagyon vesztésbe nem kérőjének a' vá-
lasztások, mennyire avatkoznak kül-
hatalmak a' nemzet' belügyeibe??? csak
a' történettanban járatlan előtt nem tud-
vák.

§. 21.

Részzáradéki jegyzetek, egy pillanat a' már mondottakra, egyszersmind még mondanókra.

Háromféle igazság van, úgymint 1) egyéni vagy személyleges (subjectiv), 2) tárgylagos (objectiv) és 3) általános.

Ezen első részben az egyéni vagy személyleges igazságról vala szó. Egyént vagy egy erkölcsi szabad személyt tesz valamennyi állományé Valamennyi személyleges vagy egyéniségtől (individualitástól) függő igazság már úgy tetsző, azaz, úgy tetszik, mintha az egyén' részén lenne az igazság. – E' részben a' prudéntia politica azt javalja: „becsüljük és szeressük tulajdon nemzeti alkotványunkat, de más igazgatásformákat is tiszteljük;” ugyanis, bár különbözők legyenek is az igazgatásformák, általuk ugyanazon czél, a' népnek jóléte 's boldogsága eszközöltetik. A' political propagandiának üzését ugyanazon észtörvény tiltja, melly saját véleményünket másra erőszakosan tukmálni nem engedi'.

A' tárgylagos igazság, részletes igazság. Tárgylagos igazságnak a' hongazdaság (oeconomia status) valamennyi adatai. – Nem

az egész nemzetnek, vagy annak kitünőbb 's előkelőbb osztályának egyéni meggyőződésétől függ itt a' dolog (mint a' közelebb mondottakban), hanem

1) A' külhelyzet 's körülményektől. – Nagy szerepet játszik itt a' lakföld' geographiai helyzete, a' lakosok' természete, miszerint némellyek az anyagi természetmenyekre, mások a' műipar 's kereskedelemre mintegy a' természettől látszanak előrendelve (praedestinálva). Minthogy pedig az ember okos természeténél fogva a' nyers-, anyagoni uralkodásra van rendelve, (uralkodják az ember a' tenger' halain, az égnek madarain 's a' földön, azaz, nyersanyag, és a' földön csúszó-mászó minden állatokon, mond a' szentírás), 's a' históriából kétségen kívül is bebizonyulván az, hogy a' műipar-szorgalom nemcsak a' lakföld' természetét, hanem még az éghajlatot is megváltoztathatja (például szolgálhat a' mostani Németország, összehasonlítva a' Tacitus által leírottal), a' műipar-szorgalom segédeszközeinek létrejövetelében pedig az ész mutatja meg erejét's hatóságát; innen

2) A' tudományos nézeteknek teoriáknak) 's rendszereknek kitünő helye van a' hongazdaság' minden czikkeiben. – És

valóban is a' hongazdaság' tekintetében több rendszerekre találunk (physiocrato-mercantile, Smith' és List' rendszerei). — Ezen részletes igazságokért már nem vér folyt, mint a' főnebb érintett egyéni igazságokért; hanem miattok legfőlebb is tollcsata keletkezett és keletkezik mai napiglan is (példa erre a' napi renden lévő List Fridrich' rendszere).

Az igazság' harmadik neme az általános igazság. Az egyéni és részletes igazságokon kívül vannak és kell is lenniük a' politicában is általános igazságoknak. Többnyire illyenek âzon tételek, mellyek politicánk' harmadik részében a' nemzeti örködés' fogalmában jövendnek elő, például a' természet- és rosz emberek okozta ártalmokat, ha lehet, meg kell előzni, ha meg nem előzhetők, minél tūrhetőbbekké kell a' kármentő társulatok, személyt és vagyont biztosító intézetek által tenni; továbbá büntetni nem csak azért kell, mivel a' gonoszság már véghezvitetett, hanem azért is, hogy véghez ne vitessék sat. ezek és több hasonszellemű tételek, közönségesen elismert igazságok lehetnek.

MÁSODIK RÉSZ.
H O N G A Z D A S Á G .

§. 22.

Létesítés, kikészítés és fblemésztés.

A hongazdaság' fogalma három mozzanokra oszlik, úgymint: létesítésre, kikészítésre (productio) és fblemésztésre (consumtio).— És valójában nem elég csupán az árúczikkeket létrehozni, hanem kikészíteni és keletet is kell tudni azoknak szerezni, különben a' hon' természetű erője saját zsírjában hal el.

§. 23.

A' hongazdaságtól, mint tudománytöli kellék.

A' hongazdaságtól, mint tudománytől megkívántatik elsőben az, hogy kimutassa a' hongazdasági kútfőket; hogyha pedig természeti és mesterséges kútfőkre találna (a' minthogy minden lépten nyomon ilyenekre bukkan), a' lehető pontossággal meghatározza úgy egyiknek a' másikrai viszonyát, mint mind a' kettőnek hatáskörét.

A.) L É T E S Í T É S.

§. 24.

Termőföld, szélesebb és szorosabb értelemben.

A' termőföld főalapja a' hongazdaságnak, részint azért, mivel a' kereskedés által is idegen honban termett javak szereztetnek meg, 's a' műipar által azok készíttetnek ki, részint mivel a' műipar-szorgalomnak és az azt nagyobb tökélyre emelő észnek, nyers anyagokra van szüksége, természető-erejének 's hatásának megmutatása végett. Azonban egyes állományra vetelésben megszűnik a' termőföld a' hongazdaság' egyedüli alapja lenni, a' mennyiben voltak, mai napiglan is vannak állományok 's városok, mellyek nem is a' száraz, és így termőföldön, hanem vagy a' tengeren létező, mint Tyrus, Velence és Amsterdam, a' kereskedés által tárták fel nemcsak magokat, hanem világszertei híröket, vagy az őskor Prometheusa gyanánt kopár sziklákhöz bilincselve, helyök' sivatagját a' műipar-szorgalom által termőfölddé varázsolák, például a' régi phœniciaiak és mostani Málta.

§. 25.

Műipar-szorgalom 's kereskedelem.

Második hongazdasági tőke a'' nul ipar-szorgalom, kereskedelem. – A' történettanból is látható, hogy ennek előálltára a' termőföldben! hiány s fogyatkozás adott alkalmat. Nagyobb jótéményt nem közölhete a' híven dajkálkodó természet annál, hogy természetményeink' bő forrásai közül egyiket itt, másikat amott buzogtatja. *) Valóban az egyiktől mintegy elveszi azt, mit a' másiknak ad' s tulajdonít (látható innen, hogy az állodalom' jogon alapulásának (§. 4.) kifejtett eszméje nemcsak eszi, hanem természeti törvényen is alapszik). – Bízvást mondható e' részben, hogy a' műipar-szorgalom 's kereskedelem a' föld' és éghajlat' természetétől (natura soli et climat is) függ. – Montesquieu ugyan mitsem kétkedik, még az alkotmányformábani különséget is ebből következtetni, mintha bizony a' népek' és nemzetek' ezen legdrágább kincsére nézve sem volna ment az emberiség a' göröngyhözi köttetéstől?

*)— — Hic segetes, illic veniunt felicius uvae,
Arborci foetus alibi, atque injussa virescunt
Gramina, nonne vides crocos ut Tonolus odoroe —
India mittat ebur, molles sua thura Sabaei.

§. 26.
Az ész.

Harmadik hongazdasági kútfő az ész, a mennyiben azon masinák, gépelyek 's mindenféle más eszközök, mellyek a' műipar' szorgalom' czikkeinek nagyobb mennyiség és tökélybeni készítését 's a' kereskedelem' gyorsítását eszközük, az észnek köszönhetik a fölfedezést. – Helye van itt, hogy az észszülte találmányok közül a' legközelebb létrejöttek megemlíttessenek. A' legközelebbi időkig, már csak a' kender' és len' kézzel fonása vala a' masináktól megóva. – Napoleon egy millió frankot tüze ki jutalmul az emberi kezeket ezen bajtól felmentőnek: a' nagy feladat az Angoloktól szerencsésen megfejtett, a' szárazföld' fonó országának nem kisebb kárára, mint boszankodására. *) – Azonban hab habot torlaszt és enyészttél, a' fonást is enyésztetni kezdi

*) Az angol masinák legközelebb Franczország' némelly szövés-fonásból élő tartományait tévék tönkre. Britannia, Normandia' 's Picárdia' lakosai alig kereshetnek már naponkint két sous-t. Valamelly boszorkányság által gondolkák magokat előbbeni keresményektől megfosztatni, azt hiszik, hogy la mère canique (la mécanique) az egyszerre hét szálat fonó ördögös.

azon találmány, miszerint a' posztó egész darabban, minden szövés és fonás nélkül kezd Amerikában készíttetni. Az állatokkali munkáltatás is végéhez látszik közelíteni, midőn nemcsak a' leggyorsabb és mindenféle szekerkézés, hanem a' mezei munkák is gőz' segélyével kezdenek végbevitetni. Sőt tán mahónap nem nyersanyagokra, hanem csak elemekre leend szükség, midőn repkénygázak által magából a' szoba' levegőjéből készíttetik a' világítószer, nem pedig a' kőszénből vagy más egyéb anyagból. Az elemek' dühöngései közt is azonban teljes bátorságban nyughatik az emberiség, midőn a' legdühöngőbb elemben, a' tengervészben, nem sülyedhetnek el többé a' hajók, oldaluknak légüres csövekkeli ellátása miatt. Eddig évenkint 400-600 hajó jó szokván a' tengervészben elsülyedni, ezen mennyiség' mentesítése, a' találós ész' nem kitűnő természetese-e? midőn „non minor est virtus, quam quaerere, parta uteri.”⁵

§. 27.

Hongazdasági rendszerek.

Az eddig elősorolt hongazdasági természetők ugyanannyi különböző rendszerekben állítatának fel. A' nyers anyagrend-

szer (physiocraticum systema) a' kereskedelmivel igen egy időben lépett fel. A' műipar-rendszer (industriale systema) a' gőzhatóság' feltalálta óta mutatja erejét, hatóságát, Smith Ádám nélkül is szükségeskép létrejövendő. Az észet List Fridrich iktatja kiváhkép a' természetőerők' s hatóságok' sorába. A' rendszer' fogalmának voltaképeni taglalatából nyilván következik azonban, hogy ezen hongazdasági különböző nézetek korántsem rendszerek, hanem csak hongazdasági mozzanok. A' rendszer az, mi magában véve is fenállhat, képes magában s maga által az egészet áthatni, éltetni 's eleveníteni (a' nemzetre vitetve, az egész nemzetet a' nemzeti jólétre emelni). Mellyik boldogítá 's boldogíthatja azonban ezek közül kirekesztőleg a' nemzetet? A' Spanyolok és Portugalloknál nem tetőzött-e a' kereskedelem, és nem a' kész árucikkékeli kereskedelem szegényíté-e el? – Meglehetnek a' nyersanyagok bár minő nagy mennyiségben, azoknak ki kell egymással cseréltetniök, vagy kereskedésbe szükség hozatniok; csak úgy reménylhető pedig azoknak keleté, ha előbb a' műiparszorgalom által kikészítettnek, még pedig minél tökélyesb idomban. A' rendszereknek társa-

dalom az alapja 's éltető lelke. Az égi testek' rendszerei társadalomban vannak. Az emberi alkotványban sem válhatok el az agydúc- és véredényrendszerek egymástól.

Azonban ezekkel sincs még vége a' hongazdasági mozzanoknak. – Vajjon Anglia csupán az egész világot átölelő kereskedelmének, a' nyersanyag' roppant mennyiségbeni készítésének, az újabbnál újabb találmányokban kiapadhatlan angolésznek köszöni-e roppant hongazdaságát? Nem nemzeti hitele-e az? melly átlás hegykint hongazdasági lényegét óriás vállain tartja, az összerogyástól, kivált a' roppant nemzeta-dósságra tekintve, mondhatnók, egyedül védi 's oltalmazza? Minekelőtte azonban ezt látnók, az első hongazdasági factort, a' termőföldet, természetes és mesterséges szempontból szükség kitűzött célunk' kívánatában tekinteni.

§. 28.

A' termőföldnek természetes és mesterséges szempontra vétele.

Azon logikai szabály' kívánatában, miszerint a' mondományban (praedicatum) épen annak kell lenni, miről az alany (subjectum) szól, itt csak az első leglényegesb hongazdasági factor, a' termőföldnek ter'

mészetes és mesterségemelte álláspontja tárgyalhatatik.’ – Majd a’ másik factor is, fa’ műipar-szorgalom ‘s kereskedelem) fog tekintetni a maga helyén ezen szempontból. Önként értetvén, hogy a’ már magukban is mesterséges (természetes) műveknek, még mesterségesebbekké tétele leend ezekre nézve a’ mesterséges álláspont. – Annyival inkább szükség pedig ezeket egymástól elválasztanunk (bár természetesen egybeolvadváknak láttassanak), mivel az első hongazdasági factorban, a’ többiekben főszerepet játszó tér- ‘s időkímélésnek csepp helye sincs. – Ugyan is a’ termőföld bizonyos állandó időben szokta meghozni termését, az e’ részbeni sietés által mindig csak fanyar, az eredetitől messzire maradt gyümölcsök hozathatók létre. A’ térre nézve sem alkalmazható az intensiv és extensiv gazdálkodás, mivel a’ nagyobb tér, ha a’ kisebbel hasonmívelésben részesül, természetes, hogy többet termesztend.

§. 29.

Folytatás. Földtermékenységi maximum és minimum.

A’ magára hagyatott termőföld minőségében már eredetileg is van különbség, jól-

lehet leginkább a' használás által láttassák fogyni hajdani termő ereje. Az eredeti termő erőt jó, ha a' mesterség némileg megközelítheti, a' túlhaladni törekvés soha czélt nem érendő elbizottság. E' részben is igaz a' Góthe' mondata: „trit die Natur auf, so musz die Kunst weichen.” Minden eddigi ipar csak 14 magnyi többségre emelkedhetett. Ugyanis a' híres Hermbstadt' próbatétele után egy tíz egyenlő részekre osztott szántóföldnek egy meg nem trágyázott részén, egy szemről csak három termett, a' másik részen zöldtrágya után 5 annyi, szarvasmarhaganéj után hétannyi, galambganéj után 9 annyi, lóganéj után 10 annyi, kecske 's juhganéj után 12 annyi, emberganéj 's marhavér után 14 annyi.

A' Schrader' próbatétele után nyilvánossá lévén az, hogy egyedül csak a' vízben csírázott 6-10 hüvelyk magasra nőtt rozs $17\frac{5}{20}$ gránnali többséggel haladá a' rendszeren tenyésztett hasonmennyiségű rozst, mondhatnók, hogy a' víznek kirekesztett birtokával ellátott természet egyszerre 17 magnyi többségen kezdi, és nem csak százszoros, hanem háromszázszoros magtöbbségre emelkedik; ugyanis csak Európát vegyük fel, midőn Svédhonban alig terem hat

magnyi többség, Moldvában a' búza 24, a' rozs 30, az árpa 60, a' köles pedig 300 magot is ad.

§. 30.

Folytatás. A' földművelési rendszerek közül a' forgórendszer legtermészetesb.

Ha a' Schrader' imént érintett próbatételéből okoskodván, vizet képzelnök az eredeti szűzföld gyanánt (die jungfräuliche Erde, a' köztudomás szerint az őskor' Aphroditeje, a' vízből emelkedett ki) és annak 17-szeres termékenységét központ gyanánt vehetvén fel, e'bőli kiindulással meghatározhatnák

1) A' termőfölderő minimumát és maximumát. Természetestörvény ez: „minden magához hasonlót nemz.” Minden különbség' daczára sem távozik ettől csak hajszálnyit sem a' természet. A' Schrader' próbatételében a' természetményi minimum háromnnyi mag. A' mindennek magához hasonlót nemzés' kívánatában van ez így. – Ugyanis ezen törvénynél fogva a' természetményeknek geometrical arányban kell létrejönniök. Vegyünk fel csak egy geometrical menetet 25+50+75 'sat. nem járul-e a' kezdetben megtörtént reduplicatió-

hoz untalan ugyanazon különbség (differentia)? Innen az illy menet' (progressio) fogainiát vizsgáló a' reduplicatio mellett ugyanazon szaporítékot is feltalálván, látandja okát, miért vétethető természetmnyi minimumnak a' háromannyi magtermés.

Szintén a' felvett középpontból! kiindulás magyarázza meg a' termés' maximumár, a' 300 annyi magadást. A' természet minden kivétel nélkül egy mennyiség, mivel untaiani szaporodás és fogyásnak vettetett alá. Akármelley mennyiség is már teljes hatáskörét kimeríti, valamennyi egyeseit kitérja akkor, midőn önmagával sokszoroztatik. A' $17 \times 17 = 289$, az $\frac{5}{20}$ grán többséggel a' 300-tól aligha nagy távolban gondolható.

2) A' földművelési különböző rendszerek közül a' legtermészetesebbet. Valamint földünk a' naprendszer' átnézésére legalkalmasb (Jupiterből már a' mi földünk sem látható a' naphoz közelség miatt): szintén a' víz' szabadon működése is. Nemcsak a' szabadfolyók toldják a' másik parthoz az egyiktől elmosott földet, hanem az állani látszó vizek, a' tengerek is. Abo jelenleg jóval távolabb van a' tengertől mint hajdan volt, midőn máshol a' tengervize tükrözik

ott, hol növények tenyészének, vagy paloták díszelgének. Minek következtében

Az úgynevezett forgórendszer (Koppelwirtschaft) legtermészetesebbnek látszik, mivel szerinte a' szántóföldre és fű termesztésre osztott földből, egy rész évenkinteki alá húzatik, a' másikból ugyanannyi a' Jengelő 's kaszáló részhez toldatik. Anglia 's Dániában divatos ez, annyival ajánlatosb, mivel az erdőségekkel is ezen bánást ajánlja a' józan gazdálkodás.

§. 31.

F o l y t a t á s.

A' természetben minden különbség" daczára is egyformaság; van. Az évek' részei egyformán változtatják egymást 'sat. Sok függ a' termés' többségére nézve az egyformán vetendő magtól. – Több próbatételek után nyilvánossá is lón az, hogy kevesebb elvetett mag után is sokkal több terem a' Vetőmív után, nevezetesen rendetlen vetés mellett 67 mérőről 496 mérő lett, midőn rendes vagy vetőmívvel vetés után 67 mérőről 820 termett. A' termést már ha mesterségesen akarjuk is emelni, a' szellem nem szűnend meg természetes lenni. *)

*) A' főnebb érintett logikai igazságot ezen érte' lemben szükség lenni.

§. 32.

H i t e l .

Negyedik hongazdasági kútfő a' hitel, még pedig olyan, mellynek hatásköre előre bizonyosan meghatározható. – Előlegesen meghatározni pedig valamit, annyit tesz, mint kijelelni azon korlátokat, mellyeken till az alány' hatásköre nem terjenghet a' nélkül, hogy saját vesztét létre ne hozza.

Ha valami, a' hitel az, melly a' végetlenségbe kicsapongás által saját vesztét eszközlené, mire nézve pontos meghatározásra van ennek szüksége.

§. 33.

Hongazdasági hitelintézet a' bank.

Legelső 's lényegesb kérdés a' bankra nézve ez: mennyire terjedhet hatásköre, vagy mennyi jegyeket bocsáthat ki? Ingyen sem gondolja senkisé, mintha ez az önkény és szabad-tetszéstől függene, vagy tán a' hitel' mibenállása is hordozná, mivel a' banknak ezen tulajdonsága elannyira szerkezetére tartozik, hogy lételevel vagy fenállásával egy és ugyanazon legyen.

A' banknak szerkezete kellékeiből következik. Egyedül kellékei adják szerkezetét, szabják ki jegyhatáskörét, ezeknek

átnézésére van tehát mindenekfelett szükség.

§. 34.

Jegybank' első nélkülözhetlen kelléke időkikötés.

Minden jegybank bizonyos időt előlegez vagy köt ki. Ezen időkikötésnek pedig egyedül csak úgy van értelme, ha fölvetetik, hogy itt, bár láthatlanul, a' kamatnak a' tőkéhez csatolása történik. A' scotbankok nyilvánosan takarékpénztárokkal kötvék össze. – De más jegybankokat is legalább a' részvényesekre nézve, illy szellemenben működőknek kell tartanunk, különben ki nem magyarázhatók a' következő kérdések: 1) Miért csak eladhatók, de fel nem mondhatók a' részvények (actiák) a' kikötött idő eltelte előtt. 2) Miért kölcsönöz a' jegybank olly kevés időre, két három hónapra. 3) Honnan valamennyi jegyeinek a' kikötött idő alatt többszörös változtatása, újakkal cserélése?

§. 35.

Folytatás.

Átalában a' takarékpénztár' természetére nézve tudni kell, hogy a' kamatnak a' tőkéhez magát csatolása által bizonyos idő

alatt mennyire nevededik a' tőke. Három októl függ ez, úgymint:

- 1) A' kikötött időnek minőségétől.
- 2) A' kamatlábtól, és
- 3) A' kamat fizetésnek, év múltával', vagy félévre, vagy három hónaprai kellékétől.

A' kamatláb a' kikötendő idővel hagyja ugyan magát némileg egyeztetni, a' mennyiben bizonyos az, hogy a' mennyire képes valamely összeg, például 5% kamatlábon 20 év alatt nevedezni 6%-vel, 16 év 's S hónap alatt lesz annyivá, 4%-vel pedig 24 év 's 4 hónap alatt.

Nem kis különbséget tévén azonban a' kamatnak év múltávali, vagy 6, vagy 3 hónaprai fizetése, ezt is meghatározni annnyival inkább szükségesb, mivel a' szokott logaritmusi kiszámítás csak egész évekre történik.

A' mi illeti az év múltávali nevededést, fölhevén például 10,000 forint alapot 5% kamatlábon, ennek évenkénti kamatja 500, ennek ismét 25, ennek 1 for. 15 kr. ennek 3 kr, szóval a' számítást szintén a' legcsekélyebb mennyiségig, mondhatnók semmi' ig kell folytatni, még pedig úgy, hogy mindenik következő, sokszoroztatván 20-al,

annyi legyen mint előzője. A' semmiig azért nem mehet, mivel ezáltal csak egy tengerözönű negatív számítás' tömkelegébe bonyolódnánk, a' nélkül, hogy a' kéréseit semmit valaha megtalálnék.

A' takarékpénztár' működésének már mechanistnusa ez: „előlegeztessék magának a'tükének másfélszeri többségéhez untalan egy (=1), még pedig olly módon, hogy mindenik következő tétel, közvetlen előzőjének characteristicáját hordozza, például

forint 10,000	=	25,000	
500		1,500	
25		125	
1 15 kr.		11 115 kr.	
<u>3 ³/₄ kr.</u>		<u>5 -</u>	
	összeg	26,638.	

Azonban minekelőtte tovább mennénk, azt szükség kifejtenünk, mikép lesz ezen számítási modorban $3\frac{3}{4}$ krból = 5. Az előleges' kellékében a' $\frac{3}{4}$ -hez, mint részhez csak egész (=1) tehető $3\frac{3}{4} = 1\frac{5}{4} = 1\frac{6}{4}$ Elosztván már 16-ot 4-el $1\frac{6}{4}$ lesz belőle 4 kr. De minthogy a' 3 kr. is részszé változtatott, ezen részre is előlegezni vagy adni kell egyet, a' mikor aztán kikerül a' kérdéses 5 kr.

Látható innen, hogy $1\frac{1}{4}$ forint, 2 forint szaporítékot ad, hogy van még is az, hogy a' bank, minden forintra, két forint értékű jegyet bocsát ki?

Ezt egyedül az által viszi végbe, hogy $\frac{2}{4}$ évre kölcsönöz. – Mire nézve azon $\frac{1}{4}$ hiányt, melly az 1 forintból hibáz, az idő által pótolja ki s nyeri mintegy meg. – És valóban is, ha egy forint csak $\frac{3}{4}$ évre (= 3 hónap) kamatoztatik, épen annyi szaporítékot adand, mintha mellette az $\frac{1}{4}$ hiány nem is léteznék, azaz, két forintot.

Nyilvános ekkép, mennyire terjedhet a' bank hatásköre, vagy mennyi jegyeket bocsáthat ki.

§. 36.

Második hitelbank kellék, jegytörlesztés.

A jegybanknak elannyira lényegére tartozik a' hitel, hogy e' nélkül eleintén nemcsak az, hogy meg sem mozdulhat, hanem kikötött idejének szintén utóéveig, ezt nélkülözve, tenkre jut. Az angolbank már két századot élt túl, midőn 1797-ben valamenyi jegyeinek beváltásától hirtelen rohanó árvíz módjára lepetvén meg 300 kereskedők vállalának érette kezességét.

Ha már hitel' hiányában időközben is

akármikor tenkre juthat, annyival nélkülözhetlenebb feltétele kezdetben a' hitel, — Kikötött idejének lefolyta előtt, tőle jegyeire nézve csak fedezést (alapkimutatást), korántsem beváltást lehet reményleni.— Hitel az ő kitűnő kelléke, vagy kikötött ideje' lefolytának megvárása. Egyedül évről évre szaporodó kamat által gyűjt a' bank beválthatási készpént, ez reá nézve azon vezérsugár (radius vector), melly az idővel arányban lévő téreket söpör, azaz, a' banknak önszorgalma által gyűjtendő készpénze a' kikötött idővel mindig arányban van.

Ezeket előrebozsátva, lássuk a' bankot legkitűnőbb természetű erejében, jegytörlesztési kellék' gyűjtésében.

A' bank' kikötött hosszabb idejét rendszerint rövidebb időkörokre (periódusokra) osztja, mintha az időfelosztás által kívánna győzni, „Divide et vinces.” Ezen rövidebb időkör a' kamatlábnak hogyan állásától függ. Az 5% kamatokra nézve öt évék' múltával történhetik ez, a' 6%-ben 4 év elég, a' 4%-ben pedig hat év szükséges. Ezen kisebb időkörokben nem válthatja még be valamennyi kibocsátott jegyeit, hanem csak annyit, a' mennyi belőlök a' már lefolyt időre esik, például az 5% kamatokban 5 év-

re, a' kibocsátott jegyeknek $\frac{1}{4}$ része esik, mi kép gyűjt a' kikötött idővel illy arányban álló beváltási részletet, érdekünkben áll kifejteni.

A' például felvett summát (10,000 forintot) 5% kamatlábon vesszük fel. 20,000 jegyeket bocsáthat erre ki. Tudható, hogy ezen Összeg' kamatja 1000 forintot, és így öt év alatt 5000 forint szaporítékot ad, mint kamatot.

Az 5000 nyertkamat' beszámításával valamennyi jegyek újabbaikali cseréjének alkalmakor 25,000 forintnak kellene bejönni; úgyde csak 20 ezernyi jegy jöhet be, mivel ennyi valamennyi jegyek' mennyisége, a' felesleges 5 ezernek tehát vertpénzben lehet egyedül bejönnie, ezt már a' bank jegytörlesztés végett bent hagyja, a' többieket pedig (t. i. a' jegyeket, de más formában) kibocsátja, hogy öt év multával ismét ugyanannyi vertpénzrel jöhessenek be.

Így szerzi be lassúdan a' teljes jegytörlesztésre szükséges vertpénz kelléket. – Ezen öt évbeni jegytörlesztés azonban középfokozatú (stádiumú). A' jegytörlesztéseti három stádiumot kelt megkülönböztetni. A' maximum vagy teljes jegytörlesztés a' kikötött idő beteltekor áll be. – Az

időszakos (medium) 4-5 vagy 6 évnyi határidő lehet. Van azonban fertályéves törlesztés is (minimum), ennek rendszeren három hónapra kell bekövetkezni, ezért szokott a' bank legfőlebb csak három hónapra kölcsönözni. Egyébiránt a' jegytörlesztésnek ezen modora discontoirozás vagy escomtoirozásnak neveztetik.*)

§. 57.

Népesség.

A hongazdasági kellékek közül minden bizonynyal a' népesség sem maradhatván ki, ötödik természeti kútfeje gyanánt szolgálhat. Önként értetik azonban, hogy itt az alanyban (az emberiségben) folytonosan bentmaradó népszaporítékot kell érteni: mert csak ez lehet a' természettől függő, midőn czélszerű intézkedések általi szaporítását valamely nemzetnek a' politica eszközli.

*) A' jegytörlesztésen kívül egy magasb hatásköre is van a' bank' működésének, ez a' nemzetadósági törlesztés; de ezt a' magasb politica igényli magának. Van még egy más neme is a' vertpénzgyűjtésnek, de ez a' váltókkal eshetvén meg, majd azokról szoltunkban (§. 60.) leend látható.

Ha valamely nemzet chinaféle modorban szigeteltetnék el, reá nézve a' ki- 's bemenet' útja járatlan lenne; ha továbbá a' némely vidékekkel elválhatlan összefüggésben állani látszó életvész a' halandósági rendes folyam' korlátaiba szorítottatnék; végre ha a' polgárosult (civilisait) népek' politicája mitsem követne el, a' népedelem' tekintetéből, bizonyynyal minden nép' 's nemzetség' szaporodásában ugyanazon állandó 's változhatlan rendet és szabályt találnók, De az állományok' jelen helyzetében, midőn például Anglia' szegényeinek tengerözöne, egyedül a' kiköltözésben gondolja fellelhetőnek élelmi forrását, midőn néhol a' lakosok' száma 25 év alatt is megkétszerezülni mondatik, a' népességi természetes 's állandó törvényt fa' megkétszerezülest) csak az egyetemes emberiség' statistikai adatában jelenkezhetik. Azt ugyanis mindenek előtt szükség tudni, hogy az emberiség' szaporodása is geometrical (vagy magát duplicáló) arányt követ. Ezen tétel előleges (a priori) okoskodással is pártolható.

Elannyira észszerű törvénynek látszik lenni ezen természeti törvény: „minden magához hasonlót nemzet hogy ez a' léttel

(létezhetés' föltételével) ugyanazonosnak tetszhetik, midőn látjuk, hogy kivált az alsóbbrendű állatok a' párosulás (reduplicatio) után azonnal elhalnak; minek következtében

Valamelly nemzet' megkétszeresülése az élethatárával tenne egyet, mire nézve ha meghatározhatnók az élethatóságának terjedését, egyszersmind tudnók a' rendes és természetes megkétszerezülést, Hufeland az élet' határának (netovábbjának) 200 évet tesz, ennek mértékén túl az egyéni élethatóság, a' testidegzeténél vagy alkatánál fogva sem terjenghet már mai időben.

De bár ez természetesen legyen is kiokoskodva, még sem nyughaiik meg ezen az ész teljes bizonyossággal, hanemha a' tapasztalati adatokból vett okoskodás nem támogatandja azt. Mellyek lehetnek már azon tapasztalati adatok, mellyekből indulván ki, ugyanezen eredményre jutandunk?

Nem egyebek, hanem valamelly ország' tartomány' vagy város' népességének kivált a' holtak' és születtek' arányábóli kivetése.

1) Például valamelly város' népessége, évenkénti halottainak összegéből e' kép vehető ki:

Több különhelyen tapasztalt, egymással a' legszigorúbban összehasonlított adatokból nyilvános az, hogy ezer ugyanazon évben szüleiteknek egynegyede mindjárt az első évben elhal. Ebből már e'kép okos' kodhatók.

Ha ezer, ugyanazon életkorúaknak csak egynegyede hal el mindjárt, mondhatnók, születésökkor bizonynyal az élethatósága háromszor nagyobb a' halál' hatáskörénél. Úgyde az elhaltaknak is elébb születniük kellett, mire nézve az élethatásköre $4 \times 3 = 12$,

Londonban jelenleg évenként 47,424 halván el, mennyi London' lakóinak száma?

A' 47,424-et elébb 3-szor kell nagyobb-nak venni, mivel ezer ugyanazon korúaknak egynegyede hal el; aztán az összeget 13-mal sokszorozni (mint a' halár számával) lesz az összes népesség 1,849,536.*) Ha

*) Ezen kiokoskodott mennyiség a' felszámított és az 1842-diki újságlapokban közlött összeg közt csak igen kevés különbség van. Egy pár Száz különbség még a' dolog' lényegén mitsem változtathat. Egyébiránt a' felszámítási szellem itt is épen ugyanaz, mellyet §. 29. látunk, ott is a'' minimum' és maximum' kitu-

(mi tán rövidebb út) 39-el sokszoroznám az adatott holtak' összegét, ugyanazon eredményre jutandok.

2) A' születtek' adott összegéből ekkép Vethető ki valamely hely' népessége:

Szintén több összehasonlított adatok Után, szabálylyá lón az, hogy egy szülött (magzat) $4\frac{1}{2}$ házaspárra tehető, minthogy pedig egy házaspárt két személy tesz, innen a' születtek számát elsőbben $4\frac{1}{2}$ -el, aztán pedig 9-el sokszorozodom. Például Parisban jelenleg 20,000 születik, a' 20,000 $4\frac{1}{2}$ sokszorozva = 90,000, aztán 9-el= 810,000.

Jőnek elő a' régi történetekben olly töredékek, mellyek valamely város' gyermekeinek összegét adják, az egész népesség' meghatározása nélkül, csak legkisebb határozás adassék benne, kivethető az összes népesség. Például az írás Ninivében 120,000-re teszi azoknak összegét, kik különbséget nem tudának tenni jobb és balkezők között. – Ezen kis meghatározás az, mellyből hozzá vethető a' roppant terjedlemmel bírt Ninive' népességéhez (három-napi körüljárhatásúnak íratik).

dása végett, elsőben háromszor kellett az alanyt venni, aztán önmagát magával sokszorozni.

A jobb- 's balkezők közt különbséget tenni nem tudók sorába még keleten is (hol tán a' gyermekkor hamarabb fejlik öntudatraj a' négy évesek is iktathatok.— Valának tehát az első évesek 30,000, mint-hogy pedig egynegyedrészők mindjárt az első évben elhala (kik szintén élöket feltételezének) 40,000. Ezen összeg már elsőben 44-el, aztán 9-el sokszorozva 1,670,000 népeiséget ad.

3) Más adatokból is kivethető a' népeisége valamelly helynek; a' fegyverfoghatók' és szavazók' (szavazással bírok) mennyisége gyakran előfordul a' régi történetadatokban. Például az Égyptusból költözködött izraeliták közt 600,000-en valának a' fegyverfoghatók, Lacedémonban pedig 10,000-en a' szavazással bírok, mennyi lehetett as egész népeiség.

A' fegyverfoghatásra alkalmas idő 20 éveseken kezdhető. — Ugyanezen életidő egyszersmind a' párosulás' kora. Mindenik 20 évet meghaladottat tehát egy néemberrel szükség elsőben is párosítani; aztán, mint' hogy több összevetett tapasztalatokból nyilvánossá lón az, hogy ezer egykorúiknak fele már a' 20 év előtt elhal, a' már történt párosítását az adatott összegnek, még egy-

szer kell kétszerezni, 600,000-ból lesz elsőben 1,200,000, aztán 2,400,000. Lacedémon' katonai szelleme kívánja, hogy a' szavazókat a' fegyverfoghatókkal ugyanazonosítsuk, következőleg az özszes népességet 40,000-re határozzuk.

Megmutatásunkban ott állunk: igaz marad-e tapasztalati úton is, hogy az emberinem' szaporodásában folytonosan bentmaradó természeti hatóságnál fogva, 200 év alatt kétszeresül meg valamely népöszveg? – Ennek kívánt megmutatása' ra ekkép juthatunk:

Tudván valamely ország' lakosinak mennyiségét, az 1-só 's 2'dik pont alatti számolás' következésében, biztosan következtethető az ezen mennyiségből évenként elhalóknak és születeknek mennyi' sége, Ezen két adat' egymásra viszonyításából kijő a'' valódi népszaporíték, azaz, azon összeg, melly a' halálilletőség kiadása mellett fen marad, melly idő alatt képes már ezen tiszta életnyereség, az ország' jelen népességének duplumára emelkedni, azon szám leend a' megkétszerülés' re megkívántató határidő; például:

A' hasonnépességű ausztriai birodalom' és Franczország' 32 milliójából évenkint

820,512 hal el $\left(\frac{32 \text{ millio}}{39}\right)$ születik pedig 1,230,768, vagy $\frac{1}{2}$ -el több mint elhal, mivel a' halál hatálya 13, az élethatósága pedig $13\frac{1}{2}$ ($4\frac{1}{2}+9=13\frac{1}{2}$).

Épen ezen félszer többség, az életnyereség (szaporítéktő), mivel a' 820,512 halálhatály, a' születtek' 1,230,768 mennyiségéből hasonszámot von le.

Azonban koránsem teljestiszta életnyereség még, mivel a' rendes haláltartozáson kívül, rendkívüli esetekre is kell számolni, ilyenek a' pestis, háború, nötlenség. – Ezek a' rendes szaporodás folyamatát kisebb-nagyobb mértékben zavarják. Ezek között azonban még a' legáltalánosabbnak látszó, a' pestis, sem megy rendes úton a' lakosok' középszámának $\frac{1}{4}$ -én túl (a' lakosok' egyharmadának, annyival kevésbé egészen felének kipusztítására), elannyira, hogy midőn Egyptus' földén (és így az egyetemes Egyptus' lakói közt) minden első szülött, vagy minden harmadik személy elhalna, ezen eset magában, a' mondhatnók honosult pestis" hazájában is rendkívüli csapásnak vagy nem pestisokozta eredménynek tartatott. *) Ide számítható az, hogy

*) Szüszmilch ugyan kiváltképen Dresdát hozza

a' pestis, vagy akármely nagyobb halandóság, a' gyermekkort, a' nemzedék' alapját inkább kíméli, aztán minél tovább terjed, erejéből annál inkább veszít.

Ezen rendkívüli esetekre a' kifejtett 410,256 szaporítéktöböl $\frac{1}{4}$ részt (= 102,564) ki kell venni, marad tiszta életnyereségül 307,692. A' mennyi idő alatt képes már ezen tiszta szaporítéktő, a' jelen népesség' duplumára emelkedni, az leend a' megkétszerülés' határideje, ez pedig körülbelül 200 év.

B.) KIKÉSZÍTÉS és FOGYASZTÁS.

§. 38.

A' kikészítés és fogyasztás' fogalmának meghatározása.

Az eddigi hongazdasági factorok, létrehozók vagy szaporítók valának (productivok). Nem elég azonban csupán létrehozni, hanem a' létrejöttéknek kikészítés mel-

fel, hol 1632-hen a' lakosság' fele halt volna el a' pestisben. De egy az, hogy ő a' rendes holtak' számát 28-al sokszorozza, holott 39-el kell sokszorozni a' népesség' kitudása végett, aztán ez mindig csak egyes hely marad; már pedig a' pestis egy helyen eresebb, más helyen gyengébb: sőt ugyanazon tartomány' némely helyeit egészen megkíméli.

lett elkelést vagy fogyasztást is kell szerezni, mivel minél nagyobb mennyiségben, csak úgy és nem máskép jövendők létre. Természeti factoroknak nevezhetnök pedig a' már kifejtetteket, a' mennyiben az, hogy a' hongazdaság' mellyik nemére adja magát kitűnőleg valamelly nép, e' részben a'' lakhely'' geographiai helyzetét, a' göröngy' (glebaj minemúségét is tekintetbe szükség venni: sőt a' bankféle és népesedési factorokban is, minden szaporíték az alany' beitermeszetétől függ. Mennyi szaporítékot adhat a' bank? az mindenkor az összetett vertpénz' mennyiségétől (beltermészetétől) függ. A' népesedésben is ekkép van a' dolog. A' kikészítést és fogyasztást eszközlő factorok inkább függnék már az emberi munkásságtól, az elsőbekrei vitelben inkább lehetnek műiparosok; általában amazok természetmények, ezek pedig áruczikkék vagy készítmények.

§. 39.

Első kikészítési és fogyasztási kellék, az áruczikkéknek igaz- 's jóknak kell lenniük, szóval tőkelyeseknek.

„ Minden jó, mond nagyhelyesen Rousseau (de csak tárgyunkra alkalmazva), midőn a' természet' kezéből kijő, és csak az

emberkezek közt fajul el.” – Valamennyi természetményekben az igazság jósággal párosulva taláztatik. – A’ természet soha sem csal. – A’ természetadomány együlegyig igaz és valódi (echt), ezen tulajdon ingyen sem rontható le az által, hogy adományaiban jóságokra nézve különbség van, mivel ezen különbség természetes úton-módon nyilatkozik, koránsem alattomban, mint ez a’ készítményeknél szokás. – Valóban ezek meghamisításoknak vettetévk alá, Csak a’ drágakövek’ szilárdsága látszott mindeddig a’ meghamisításon daczolni; de midőn mai időben például olly mesterséges rubinok készíttetnek, mellyek a’ valódiaktól mi tulajdonban sem maradnak hátra, az utánzás egészen hatalmába keríté a’ készítmények’ terjedelmes országát. Annyival nagyobb akadály pedig ez az árúczikkek’ keletének, mivel a’ töletartás a’ valódi árúczikkek’ keletét is pangásba hozza. A’ hongazdaság’ ezen szörnyű akadályának elhárítása, és az elkel és’ folyamának megindítása’ tekintetéből mit cselekedjünk, a’ személy és vagyon feletti örködés’ részére tartozik. Itt az a’ tisztünk, hogy azon segédeszközöket adjuk

elő, melyek által az árucikk lehelő tökélyben készíttethetik,

A' tökély a' kelmék" kelésének minden bizonynyal első emeltyűje. A' maguk nemében egyetlenek, legalább kitűnők, világ-szerte fölkerestetnek. Így van már a' természetményekkel is a' dolog. A' meccai kávé, chinai thea, caracaszi dohány (varinaszi és maracai-boconaszter) mindenhol vásárt talál. A' készítmények közül a' birminghami apró érczművek, a' scheffildi vágó- 's metszőszerszámok, a' reddicsi tűk, a' londoni lát- és mértani eszközök szintén világhírűek.

E' részben már a' hongazdaság' kívánata ez: „oszd meg a' munkát, a' mennyire csak lehet, és lehető tökélyre emelended azt.” Ha ezen szabály' kielégítő okáról gondolkodunk, az ész' természetével ugyanazonosnak találóok. Az emberi ész ugyanis, a' művészet, mesterség és tudomány csak valamely részében lehet kitűnő, részszerinti bennünk az ismeret, határozott voltunknál fogva, a' sokbakapás csak felületességet szül. Az áruczikkek közül micsoda kisebb és csekélyebbnek látszó a' gombostűknél, és még ezeknek is hegyei és fejei különögyénektől készíttetnek. Jártasság s gyorsaság

egyedül az által szerezhető, ha az egyen' feladatának valódi mestere, feladatát nem csak érti; hanem azt minél hamarabb véghez is viszi; ezt pedig ugyanazon tárgy gyakorisméltése, többszörös meghányása 's Vetése által lehet nyerni. A' még írni tanuló párbetű lemázolásával annyi időt tölt el, mint az írástudó írásban jártas egész lap' lerajzolásával. A' valamiben jártas, kirekesztőleg azzal foglalkozó, nemcsak nagyobb tökélyre emelkedik gyakorisméltése által ugyanazon tárgynak, hanem ugyanazon idő alatt, nagyobb mennyiségben is készítheti azt, minél nagyobb mennyiségben készíttetik pedig valamely kelme, körülbelől annál olcsóbban adatható. – És épen a' tökélytől elválhatlan nagyobb mennyiségben készítés, következőleg az árúczikk' olcsóbban adhatása, a' második fogyasztást kellék'

§. 40.

Áruczikk' olcsósága.

Már a' munkafelosztás olcsóbbá teszi az áruczikkeket; mindenhol ugyanis, hol tér és időkímélés van, egyszersmind költségkímélés áll elő. A' kirekesztőleg valamely munkára szorítókozó, nem csak tökélyesb

alakban készíti el azt; hanem a' begyakorlás által ugyanazon idő alatt nagyobb mennyiségben hozván létre, jutányosb áron adhatja készítményét. Ezen elv, nemcsak a' masinák, gépelyek 's erőművekre tartozik; hanem az ezek nélküli készítmények' osztályát is áthatja, élteti s eleveníti. Az erőművek kirekesztőleg valamelly kelme-gyártásra rendelvek, ennyiben is mondhatók, hogy a' munkafelosztas' elvén alapúinak. De kivált az összetett erőműveknek még egyes részei is, kirekesztőleg valamelly különböző, és egyedül azon részre működő segédmasinákkal hozatnak mozgásba.— Legkisebb mozzanaikban is munkafelosztás divatuk tehát.

A' tér- idő- 's költségkímélés egymástól válhailanok, valamint a' nagyobb tökély- és mennyiségbeni készítés; azonban A' költségkímélés ha belterjelműleg (intensive) vétetik, inkább térkímélést eszközöl, ha pedig külterjelműleg (extensive), időkímélés látszik eredményének lenni. — Mind a' kettő együtt inkább műipar- mint természetokozat.— Bizonyos oknál fogva még is természeti és műiparos tér- és időkímélés' megkülönböztetésére is van szükség.

§. 41.

Természeti vagy belterjelmű tér- 's időkimélés.

Mondhatnók egyetlen természeti térkimélés az álló (tengerek 's tavak) és folyóvizeknél található. A' világ- és egyes országrészek közti vizek szerfeletti térkiméléssel boldogítanak. A' tenderek' belterjelmű térkimélésére, ezen általános jegyzettel szükség megelégednünk, midőn a' folyókra nézve részletesb meghatározások nyitvák. Szigorú vizsgálatok' eredménye lőn az

a) A' kis folyók 's patakok ötszörte szélesebbek, mint mélyek. Azon patakoknak, mellyeknek 4 □ mértföldnyi birtokuk van, szélők 10 láb, mélységük pedig 2,

b) A' 10 □ mértföld birtokú folyóknak széle tízszer nagyobb, mint mélysége, vagy az elsőbb úgy van az utóbbra, mint 45: 4.

c) Az 50 és száz □ mértföldnyi birtokú folyók 15-20-szorta szélesebbek, mint mélyek, viszonyuk úgy van, mint 150-200: 810.

d) A' 400 □ mértföld birtokú folyók mélyöknél 30-szorta szélesebbek, arányuk úgy van, mint 430-500: 14-16,

Látható ebből elsőben az, hogy a' kosz, nem megvetendő térkimélést szerez, nem

annyira a' szélre (külterjelműleg) mint a' mélyre (belterjelműleg) működik.

De nemcsak tér, hanem időkímélést is közvetít. Az 50-100 mértföldnyi birtokú folyók a' térföldön, hol szabadon működhetnek, 1500 □ láb átmetszést tért szűkesítenek mértföldönkint, fönkint értetik, hogy ezen felvétel az egészrei vitelben állhat, mivel egy helyt több az átmetszési kellék, máshol kevesebb), ellenben a' 400 mértföldnyi folyók csak 600-at. *) Ezek tehát egyenesebbre vonjak a' folyó medrét saját erejöknel fogva, azaz, természetesen minő tetemes időkímélést szerezhet a' rajtok utazóknak, mindenki megítélheti.

§. 42.

Műiparos belterjedelmű térkímélése a' száraz és vizenyős földeknek.

A műiparos belterjelmű térkímélés legelsőben a' vizenyős és száraz térkímélésben mutatja meg hatóságát. Több országokban, minők az Oroszbirodalom, Scandinavia, Magyar 's Olaszország, nagy térföldek mocsárokkal fedvék,'s valamennyi folyók áradásokkal özönlenek be mindent, midőn más helyeken, például Castilia, Extramadurá-

*) Statistik vou Malchus. S. 70, 71.

ban's az illyriai királyságban a' szárazság perzseli fel a' szántóvető reményét, (Castí-lia 's Extramadurában 8-9 hónapig sem esik eső).

A' mocsárok' 's tavak' kiszárítására, „a' munka felosztási elv alkalmazható.” Apró csatornákra osztassék szét a' víztömeg. – Lombardia 89.577 csatornáinak köszönhe-ti világhírű termékenységét. Hasonlag Ca-talonia és Valencia is, mellyekben még a' mórok által sikerrel használt csatornás ön-tözés mai napiglan is épségben maradt.

A' vízárados folyóktól, az imént kifej-tett átmetszési elv által lehet termőtért nyerni. A' hosszadalmas kanyarulatok rö-videbb útra igazíttassanak. Ezen vízszabá-lyozás azonban magában foglalja a' folyó medrének tisztán tartását. A' vízhoz u-gyanis, nemcsak a' rövidebb utat keresi, hanem a' mélységet is megkívánja.

Hogy a' szárazsággal vesződő tartomá-nyokban hasznos legyen minél több fákát ültetni, tetteleg bizonyítá be Egyptusnak mostani uralkodója, Cairo közelében 20 mil-liónál több fákát ültettetvén, ma már 15-20 napi esőzéssel boldogíttatik azon tájék, liol azelőtt újdonság vala az eső. Tarrago-na' és Villafranca' vidékén pedig 160-nál

több artézi kutak ásatának e' tekintetből; nemcsak szántó föld, legelő 's rétek' öntözésére szolgálnak ezek, hanem a' bőv mértékbeni vízöntés által a' felesleges víz csatorna' betöltésére kezd fordíthatni.

Az artézi kutak nemcsak tetemes térkíméléssel járnak együtt, hanem a' mélységre hatás által kifogyhatlan mennyiségű és legjobb minéműségű vizet szolgáltatnak.

§. 43.

Műiparos belterjelmű térkímélés magokban a' termőföldekben.

Már maga a' természet a' jósággal nagyobb áldásmennyiséget kötött össze. Minél jobban műveltetik pedig a' termőföld, annál jobbnak vehető az, vagy annál bővebb áldással jutalmazza a' műipart, szorgalmat. Térkímélőleg vagy belterjelműleg kell tehát a' földet művelni, ki birtokának pusztá kiterjedésében gyönyörködik, annak művelésében is rendszerint csak a' feülületen simul el, a' nélkül, hogy szűk hatásköre miatt, annak az artézi kutak' idomában, bőv áldással buzgó beljébe ereszkedhetnék.

A' belterjelmű földművelést eszközli
a) Általánosan a' minél jobban művelés

b) Az ugyanazon termékekre szórakozás. Minek termesztésére szorítkozzék a földművelő? a' termőföld hajlama jeleli ki, a' Virgil szavaival élve

„ -- hic segetes, illic veniunt felicius uvao,
Arborci foetus alibi, ' atque injussa virescunt
Gramina, nonne vides croceos ut Imolus odoree
India mittat ebur, molles sua thura Sabaei.”

c) A' termőföld' tagoszcáíyzata. Már az aprócseprő mezsgyék nélkülözésével is történik némi térkímélés. Azonban ezen térkírnélés az ugyanazon helyre szorítkozás, az idestova hasztalan járkálás' mellőzésével, sok idő kíméletével egyszersmind nagy léi kímélésre vezet.

Ezek nemleges térkímélő segédek; te-vőleges belterjelmű térkímélés eszközölte-tik.

Nem a' feldfelületen elsimuló, hanem annak beljébe ható művelés által; ilyen általánosan véve az ásóval's éhez hason eké-véli művelés, például az argaui eke 18 hü-velyk mélységig hat, a' mellett hogy csak 4-6 hüvelyk mélységű hasábot fordít fel; továbbá a' 9-11 lapos vasú irtóeke a' földet felaprítja, megpuhítja, összekeveri, a' gyomot pusztítja, aztán a' kapálóeke 1-7 vasú, végre a' töltögetőeke.

§. 44.

Térkímélés magokban a' földművelési eszközökben.

Az ember és állaterő földművelési tekintetben tett összehasonlításából nyilvánossá lőn az, hogy egy ökör annyit szánt, a' mennyinek megkapálására 12 ember kívántatnék. Az által tehát, hogy a' barmok magától a' természettől eszközökké aljasítatának, nagy térkímélésnek lőn tulajdonává az emberiség. A' munkára megkívántató egyénekre is kiterjed tehát a' térkímélés. 12 kapás helyét csak egy barom tölti be, mellynek élelmezésére jóval kevesebb mennyiségű eledel kívántatván, látnivaló, maga a' természet közvetve milly térkíméléssel boldogítja e' részben az emberiséget.

A' mit a' természetmények' létrehozásában nem tehet, a' térkímélésben jóval meghaladja a' mesterség a' természetet; például: a' töltögetőekének húzására csak egy ló kívántatik, és még is 60-70 kapás' munkája vitetik általa végbe, milly nagy terület' s költségkímélés !!

§. 45.

Térkímélés a' természetmények' kikészítésében.

A szántásvetési természetmények' kiké-

szítése csak az aratásra, cséplésre és szecskavágásra szorítható.

Az Ugazy aratómíve 24 ember' helyét pótolná. Ugyan az ő

Paraszt cséplőművével egy ember négynek munkáját végzi el. A' svéd cséplőszerszám egy percz alatt 2100 üléssel, 100 – 120 (25 fontos) kévét csépel ki, három ember' segítségével 16 helyét pótolja. Vedres (magyarfi) az egy percz alatti ütések' számát 22,000-re emelte.– Egy illy modorú cséplőmalom elég egy 20-30 családból álló helység' összes termésének kicséplésére.

Az angol szecskavágó $4\frac{1}{2}$ többre ér a' közönségesnél.

Milly sok költségkímélés történik ezen eszközök által, megtetszik abból, hogy azon nyereség, mellyben Anglia a' cséplőszerszámok által részesül, 86 millió frankra tétetik, a' franczországi pedig 200 millióra.

§. 46.

Külterjelmű tér- helyesebben időkímélés, vagy ugyanazon idő alatt többet bírás, többreérés.

Nehéz ugyan a' tér- s időkímélés között különbséget tenni, mivel mint láttuk, minden térkíméléstől elválhatlan az idő-' s

költségkímélés is. E' részben a' határvonalt egyedül csak a' természet adja. Ugyanis a' térkímélésben magának a' természetnek is nagy szerepe maradott fenn; az idő-kímélésből a' természeti factor egészen ki-marad, mire nézve itt csak olyan tételek tárgyaltatandnak, mellyeknek már alapjuk is mesterség vagy műipar 's szorgalom-szülött; például: egy ló hálán 2 mázsát bír el, töltésen 20-at, vasúton 200-at, vi-zén pedig 1200-at. A' töltés már maga mes-terség- vagy műiparszülött, a' mestersé-gesnek tehát még mesterségesebbé tételé-ből ered a' valódi időkímélés. Itt a' folyót sem lehet természeti állapotjában érteni, mivel csak a' csatornákon eshetik ez meg, mellynek partjai egyenesvonalúak, szabad járdalást engedők, midőn természetes ál-lapotukban hagyott vizek, sok helyt hoz-zájárúlhatlanok, a' partjaikon mehetést egyáltalában megtagadók. De továbbá a' vízen nem csak lefele, hanem fölfele is szükség evezni; azok a' vizek pedig, mel-lyeken le és fel egyforma sebességgel és teherrel lehet evezni, az állóvizek (ten-gerek, tavak), vagy ezeket leginkább megközelítők, a' csatornák.

§. 47.

A' külterjelmű időkimélés' föltételei.

A' mesterséges, mesterségesebbé egyedül csak ezen három föltételek alatt tétethetik, ha t. i. ugyan azon idő alatt többre ér, – ha minden munkafelosztás' daczára is, a' munka egy helyben központosul; végre, ha minél kevesebb élelem kívántatik a' nagyobb mennyiségnek létrehozására.

Az ugyanazon idő alatti többre érés, mondhatnók, a' mesterséges műipar' létezésével egy és ugyanazon; nem mesterséges működés az, melly ugyanazon idő alatt többre nem ér. Ezen kellék tehát valamennyi úgy nevezett mestermívnek lényeges tulajdona. A' mennyiben már a' készítményeknek elsőbben létre kelt jönniük, aztán kereskedésbe hozatniuk, végre elkelnüek. E hármás tekintetből szükség vizsgálatnia az ugyanazon idő alatti többre érésnek.

§. 48,

Időkimélési elem mozzan, a' készítményeknek létrejövetele, különösebben annak első kelléke, az ugyanazon idő alatt többre érés.

Mondják, hogy Ángolhon masinák' 's e-

rőművek' segélyével annyi készítményt hoz létre, a' mennyinek készítésére 400 millió munkások kívántatnának. *) Hozhatnók fel a' mennyiségi roppant készítésnek bámulatos példáit, a' többek között Durham gróf kőszénbányaiban három erőművek összesen 800 lőerejük, naponta 30 ezer mázsa kőszent tárnak ki a' napfényre, tehát év elfolyta alatt 6 millió mázsát, azonban az illy részletekbe bocsátkozás nem az okfőkkel bajlódó politica' dolga.— Érdekesb e' részben meghatározni azt: a' készítmények' eszközlésére nézve mi csoda arányban állnak az erőművek az ember- és állaterőhöz?

Pontos felszámításokból nyilvánossá Ion az, hogy egy ló mechanical mozzana hétszer nagyobb az emberinél, az ököré 3-szor, a szamáré pedig 2-szer, vagy két mázsának egy perez alatti fölemelésében a' ló mechanical mozzana 400, az ököré 200, a' szamáré 160, az emberé 60. A' legnagyobb erőmű munkásságát 1,250,000 mázsának egy lábnyira lett felemelésében mutatá meg. *)

*) Statistik von Möricz Fränzl 3. B. 8. 268.

**) Statistik von Moritz Fränzl B. 3. 8. 268.

A' fölemelésben összes erői ráfordítás történik, a' terhet emelő egyén (legyen életműves vagy életművetlen) minden erejét ráfeszíti az emelendő teherre, központositja benne. Ezen kívül az erő nyilvánosul tolásban, húzásban, midőn teljes erő ráfordítás koránsem történik. Az állaterő már, bár melyikre fordítassék az említett működések közül, mindig csak egyre szorítkozhatik kirekesztőleg, midőn a' gőzerő ellenes erőnyilvánításokat is tesz ugyanazon perczek alatt; például, szikkaszt, nedvesít és párologtat vegytanilag, mechanice pedig húz, tol és emel. Az összes állaterőmozzan 13 ($7+3+2+1=13$). A' gőzerő már háromszor haladhatja felül mindeniket, azon az okon, mivel akár-melly hatáság is csak azt teheti, mi hatáskörével megegyez, a' gőzerő pedig ugyanazon időben, háromféle működésben nyilvánítván magát, mintegy háromszor nagyobb magánál.*) – Valamennyi állaterő-

*) Fränzl azt mondja, hogy a' gőzerőmozzan négyszer haladja felül az állaterőmozzant. Minthogy azonban minden mechanikai működés három pontra vonható, t. i. emelés, vonzás és ellökésre (tolásra), négyszeres hatáság fölvételével olly erő adatnék a' gőznek, mely-

mozzant már háromszorosan haladván felül az összes állaterőt 39-szer haladja ($7 + 3 + 2 + 1 = 13$), sokszoroztatván mar 39, 13-mal, 507 összeséget adaad, ennyi a' gőzerő mechanical mozzana.

Ezen meghatározásból kiviláglik azon adat' igazsága, hogy az angolok erőművek' segélyével annyit készítenek, mennyinek létrehozására 400 millió munkások kívánatnának. Minthogy pedig nem minden erőműveknél divatos az egyszerre háromféle iránybani működés, az oka, hogy a' statistical felszámítások e' részben habzásban vannak. De 169-nél kevesebbbről, és 507-nél többbről szóló adatra aligha találhatunk, e' pedig a' gőzerőhatóság' maximuma és minimuma, e' közötti középben (habzásban) is van igazság, *)

nek birtokában nincs, (entia sine necessitate non sunt multiplicanda) 1. Statistik 3. B. S, 630.

*) Fränzl azt mondja: „erőművek' segélyével kornkban egy személy annyit készít, mint hajdan 266. Ezen tétel az erőmű minimuma és maximuma közt esvén, igaz lehet. 1. Statistik 3. B. S. 269.

§. 49.

Második időkímélés! kellék, minden munka felosztás' daczára is, annak egy helybeni központosulása.

Vannak erőművek, mellyek valamelly kelmekészítésnél megkívántató minden működést, legyenek bár nyilvánosan ellene-
sek, magok viszik végbe, például a' scots' woodi papírmalomban ugyanazon erőmű által történik az elázott rongynak valamelly drótrostára feszítése, erről még nedvesen, minden összetépés nélküli levétele, kifacsarása, nyomás általi megszáritása, és ez mind néhány perczek' eredménye. A' pamutnak nemcsak fonása és szövése vitetik végbe ugyanazon erőmütől, hanem minden e részbeni működés a nyers anyagnyaláb' felbontásától fogva, a kimosás, megszáritás, osztályozás, guzsalyra kötésen által a' fonásig és szövésig minden ugyanazon láthatlan erőmű szüleménye: sőt a' yaquárd-féle erőmű, még a' legmesterségesb fest' vényképek' beszövését is ez anyagba, minden másnak közbejötte nélkül eszközli.

§. 50.

Harmadik időkímélési kellék, kevesebb élelembe kerüléssel nagy mennyiség' létrehozása.

A gőzerőműveknek is élelemre van szük-

ségök. Víz, fa, kőszén leginkább azok, melyek nekik tápszerűen szolgálnak.— Egyedül a' gőzökben található fel a' többieket nélkülöző hatás. Mosni vele szintúgy lehet, mint általa szárítani, kifeszíteni 's fűteni. — Azonban ezen sokféle működés inkább bámulatos lehetne mint kívánatos, ha nagy mennyiségű kőszén kívántatnék kifejtésére; de midőn egy véka kőszén olly erőt képes kifejteni, melly 1,250,000 mázsa terhet egy lábnyira felemel, a roppant erőnek illy kevés élelembe kerülése nem lehet elegendő kívánatos. Általában az erőműveknek még kevesebb élelemre lenne szükségük, ha divatba jöhetne azoknak gálván- vagy electro-magneticai erő általi mozgásba tétele, melly az iméntinél jóval sebesebb haladást mondatik eszközölni.— Legkevesebb élelmet feltételezne pedig az olly erőmű, melly egy olly vas-lótól vonatnék, minőt korunkban egy amerikai talált volt fel, egy óra alatt 20 mértföldre halad ez, sem fára, sem kőszénre, hanem egy kis olajra van szüksége, mellyel azon vasorsó, mellyel mozgásba hozatik, ollykor megkenetik.

§. 51.

Második időkimélési mozzan, a' készítményeknek élénk kereskedésbe hozatala 's ennek föltételei.

Hiábanvaló a' készítményeknek nagy mennyiségbeni létrejövele, ha azok élénk kereskedésbe nem hozatnak. Hogy élénk kereskedésbe hozassanak, arra a' nagy mennyiségben készítés által föltételezett árcsökkenése az árúczikknek nagy befolyással van. Anglia bár roppant nemzetadóssági részletet tartozik árúczikkeinek árába beszámítani, bár az élelem' méregdrágaságával vesződjék, a' vámdíj is háromszorta nyomasztóbb mint Belgiumban, mégis a' melly pamutczérna' fontját 1770 táján még 38 shillingért adhata, azt jelenleg két shillingért adja, és a nyers vas' mázsáját $\frac{1}{3}$ résszel adhatja olcsóbban, az ausztriai birodalomba leit szállítás titán is, mint a mennyibe ezen országban kerül, melly vassal bőv mértékben van megáldva; nem is csuda, mivel háromszor több vasal hoz létre, mint a többi európai országok együttvéve.

Élénk kereskedelembe csak úgy hozhatók az árúczikkek, ha mesterséges, vízi és szárazföldi utakon hozhatók A' természeti vizek, tengerek és folyók csak tá-

masz- vagy kötpontúl szolgálnak. Az észak-americaiak roppant költséggel (300 millió p. f. adóssággal) köték össze az atlanticiumi tengere, a hudson, delaware, mississippi folyókkal, és az erie, Ontario 's húrón tavakkal; ez által mintegy 450 német mértföldnyi tért, vagy olly hoszt, minő Petersburgtól Cádixig vonható. Szintén az Angolok keletindiai birtokukban, a' dehli, agrai, allahabadi töltéseket Nemuchban központosnak-, ez által roppant birodalmuk legtávolabb eső részeivel is gyors közlekedésbe jövének, saját hónapban pedig nem csak a' legnevezetesebb négy kereskedő városok London, Manchester, Birmingham és Liverpool kötett össze 52 n. mértföldnyi vasúttal; hanem a' több városok és tartományok is elannyira, hogy a' birodalom' egyik szélitől a' másikra, 12 óra alatt el lehessen jutni. A' kis Belgium pedig vas utakkal csaknem egészen behálózta már magát.

Hármas hasznok hárámolnak ebből a' kereskedésre.

a) Nagyobb mennyiségű teher kisebb erővel szállíthatatik, midőn töltésen egy lő 20 mázsát is elhúz, vasúton 200-at, vízen pedig 1200-at.

b) A' szállítási idő tetemesen megrövidítetik. A' csinált utak hegyeken, kősziklákön is egyenes arányban vonatnak, nem különben a' csatornák. Angliában a' csatornák 7 n. mértföldnyi tunnelt képeznek.— Canadában egy csatorna' medre 5 n. mfnyi kőszirteken ásatott keresztül, a' trolliättai csatorna is e' részben bámulatos. A' minden természeti akadályokon keresztülható csináltutak' segélyével Turin 44 órával lön Parishoz közelebb, Majland 50-nel, Bajonna 18-czal, Mainz és Amsterdam 12-vel.

Hát még az által, hogy gőzerőművek alkalmaztatnak a' szállításra, mennyivel nem gazdálkodtatik meg az idő. A' gőzerő hajtottá szekerek egy óra alatt 9-12 n. mértföldnyi téren villannak át. — Jelenleg 10 nap alatt jutnak Londonból a' levelek Petersburgba, innen vasúton két nap alatt Nischneinowgorodig jutandnak, innen a' megrendelt áruczikkék öt nap alatt az oránienbaumi kikötőbe jutandnak, tehát 17 nap alatt végeztetend el azon út, mellyre jelenleg legalább négy hónap, néha egész év is kellekik.

c) Az áruczikk' árcsökkentésére is nagy befolyással vannak a csináltutak, mivel a'

szállítási költség is beszámíttatik a' kelme' árába. – Közönséges felvételnél fogva, a' szállítási költség 5 szárazföldi mértföldön annyi, mint 25 hajókázható folyón, és 500 a' tengeren. – A' belga vasutakon egy személynek 1 mértföldnyire szállítása 2½ krba kerül.

§. 52.

Harmadik időkimelési mozzan az áruczikk' gyors elkelése.

Nagy mennyiségben csak azon feltétel alatt készíttethetnek az áruczikkeket, ha a' műiparos azoknak kelendősege felől idejében tudósíttatik; ez pedig egyedül csak a' gyors közlekedés által történhető. – Nem elég csupán tudósíttatni, hanem az elkelés felől előre biztosítva is lenniük kell a' műiparosoknak. Érdekes tudni azon feltételeket, mellyeknél fogva a' műiparos mintegy előre biztosítva van kelméjének kelendősége felől.

Első a' kelme' jósága vagy tökélye. – A' birminghami aprócseprő érczművek, a' sheffieldi vágómetsző szerszámok, a' redditsi tűk 's londoni optikai eszközök világhírűek. Ez azonban a' legrövidebb ideig tartó biztosíték, mivel a' magok nemében kitűnő kelmék, más népektől szintolly tö-

kélyben készítendők. Valóban a' creffeldi bársonykelmék a' génuaiival versenyeznek, a' helvéthoni selyem kelmék a' lyoninak mitsem engednek, Franczországban is nagykelendőségre számolhatnak, a' bécsi schalok is a' pártiakkal súlyegyenben állnak; mire nézve

Második, még pedig tartósabb biztosítékul az áruczikk' jósággal párosult olcsósága szolgálhat; ezért találnak a' helvéihoni selyemkelmék Franczországban is jövedelmező vásárra, 10 millió franknyi elkelésre; ezért tevé tönkre az angol masinákali czérnakészítés a' francz len- és kendertermesztést. Azonban ez sem állandó biztosíték még, mivel az erőművekkeli akármelley nagyban készítésének is útja más nép előtt is nyitva áll, a' tartós és állandó biztosítékot egyedül csak

A' honi fölemésztés adja, ez pedig egyedül csak a' városok' lakosainak mennyiségétől függ. Anglia' népességének feje városokban lakván, nem csuda, ha olly nagy a' kelmefogyasztás, hogy csak a' pamutféle áruczikkekből minden főre 10 p. forintnyi mennyiség esik.

Mondtuk, hogy ott buzog a' hongazdaság' forrása, hol hason a' fogyasztás a'

szaporítékkal (analóg, sőt adœquat). Anglia' lakosinak épen fele lakván városokban, a' fogyasztó néposztály egyforma a' természetövel. Ez okozza azt, hogy bár a' száraz Európa az angol áruczikknek felét vásárolja meg, midön Napoleon' idejében egy darabig zárva volt előttök a' száraz Európa, kereskedelmük még sem jutóit tönkre, mivel az áruczikknek' elkelésének leghathatós b biztosítéka magában a' honban gyökerezik, saját kebléből buzogiatja a' hongazdaság kiapadhatlan forrását.

De bár a' leghathatós b hongazdasági forrás a' honban központosuljon, még sem lehet tagadni, hogy nagy befolyással ne legyenek erre

a) A' gyarmatok. A' történeten nagy kereskedelmet gyarmatok nélkül nem mutathat. Az anyaország' felesleges készítményeinek mindenkor legbiztosabb külvásárai a' gyarmatok, ezekre a' kelmék szükség' idején erővel is rajok tukmálhatok.

b) A' kelmetanyák (factorságok), Ezen, mintegy ugyanannyi búvóhelyeken a' felesleges áruczikk az idegen honban mindenkor biztosan becsúztatnak.

c) Az idegen népekkel kötött kereskedelmi egyezmények.

Látható ebből, hogy az állomány' érdeke a' magánosok' érdekétől válhatlan, és midőn a' státus' haszna, java, előmenetele, gazdagsága, hatalma, jövedelme 's dicsősége felett örökösök, egyszersmind a' magánosok' személye 's vagyona felett örökösök, mire nézve itt legalkalmasb helye annak, hogy a' személy és vagyonfeletti örökösre átmenjünk.

HARMADIK RÉSZ.

SZEMÉLY ÉS VAGYON FELETTI ÓR- KÖDÉS.

§. 53.

Személy 's vagyon feletti örököség' fogalma.

Az iménti részben a' személynek 's vagyonnak természeti és mesterséges szaporításáról vala szó; e' résznek feladata, a' természeti és mesterséges hongazdasági kútfőket gyarapítani, szépíteni 's tökéletesíteni. Vagy maga teszi már ezt a' legfőbb örököség hatóság, vagy egyének 's társulatok által engedi nagyobb virágzásba hozatni, midőn csak a' felett örököség, hogy valamelly vész ne érje a' közjót (ne quid detrinienti res-publica capiat);

Ezen meghatározás' kívánatában épen azon mozzanokon fogjuk a' személy és vagyon feletti örököség' fogalmát bővebben fejtegetni, vagy a' természeti adományok' durvaságát 's míveletlenségét simítani, pallérozni, mellyeken a' hongazdasági részben emelkedőnk.

§. 54.

Az örököség fogalmának pontosabb meghatározása.

A' személy, vagyon felett örökösödhetnek ugyan az egyének és társulatok; de a' legfőbb örökösödőhatósággal koránsem hason hatáskörben. A' legfőbb örökösödőhatóság' hatásköre az egészre kiterjed, midőn az egyesek csak a' természeti adományok' nagyobb mértékbeni 's tökélyesb idombáni természetésére szorítkozhatnak, a' társulatok' örökösödte pedig, a' műiparszülte készítményekben, legfőlebb is az értelmiség' és hitel' magasb lépcsőjének eszközléséig hathat.

§. 55.

1) Általában a' természetnek 's adományainak szé-
pítése 's tökélyesítése.

Valamennyi természeti adományok, sőt maga a' természet is, eredeti állapotukban durvák, míveletlenek 's vadonok, csak az emberi kezek közt simulnak ki, szépülnek meg. – Bár hasonlítottassék össze a' mostani Németország a Tacitus' idejekorival, vagy Lombárdia, Valencia és Catalónia' csatornákkal átszegdelt 's öntözött téré, némelly más országok' 's tartományok' parlagpusztáival? – Nincs-e kü-

lönbség a' több ősöktöli származásával kérkedő arabmén és az ukrániai vad-ló közt, vagy az electoraljuh és más nem nemesített juh-fajok közt. Hasonlítottassék össze a' yorki bika' és hollandi tehén' párosultából eredett angol marhafaj, az a-méricai nagy folyók' partjain vadon lege-lökkal, látandja az ember, mennyivel szebb a' természet az emberi munkás ke-zek között. Itt már megfordítva alkalmaz-ható a¹ Rousseau főnebb idézett mondata. Igaz ugyan, hogy sokszor az emberek egyedüli okai annak, hogy elferdül 's fa-júl a' jó természet. Andalusia koránsem hason többé a' Músa vezér által Jezid ka-lifa előtt következőleg festetthez: „enged-je felséged elfoglalhatnom azon országot, melly Jement jó illatjára felülmúlja, Eryp-tust termékenységére nézve, Syriát pedig tisztalégi tekintetből.” Rómának környé-két is jelenleg a' pontini mocsárok éktele-lnítik, holott régenten a' legkellemesebb úri-tanyákkal (villákkal; díszelgett; de az ör-ködés' fogalmában a' már létezőnek fen tar-tásán kívül (parta tueri) csak annak még nagyobb tökélyre emelése (quaerere) fog-lalhatván helyet, a' hátrafelé menetnek ab-ban semmi helye sincs.

§. 56.

A' természet' 's adományai szépítésének feltételei.

Mondják, hogy eredetileg Európa csak bikk- és tölgyesek' honának tekinthető, mivel csaknem valamennyi jelesebb termékei, más világrészek' természetményei. A természetbúvárok' tapasztalatán alapulván azonban ezen adat, hogy az ősreneteg erdők' kivágta után pár évekkel, minden gyök' s mag' közbejötté nélkül a' legszebb flóra-vari díszelgés történik azon helyen, úgy látszik, mintha az embereknek minden ebbeni munkásságára csak az akadályok' elhárítása tartatnék fenn, s' a' természetben magában meg lenne a' szépítésre megkívántató erő 's kellék.

Ezen felvételnek mitsem árthat, sőt inkább hathatósan gyámolítja azon tapasztalat, miszerint a' természet, adományinak jóságát 's kitűnőségét csak egyes helyekre 's éghajlatokra szorítja. – Nemcsak a' műipar-szorgalom' és értelmiség előrehaladásának leghathatósb emeltyűje ez*); hanem magoknak a' természeti adományoknak tö-

*) – – curis acuens mortalia corda

Nec torpere gravi paeus sua regna veterno.

kélye 's jósága is feltételeztetek ezen különbségtől.

Azon feltételek, mellyek úgy az egész természet, mint egyes adományinak szépítését's javítását eszközlik, következők:

1) A' természet' eredeti túlságos alakzatának teljes megfordítása. – A' természet' külalakzatában egyik túlságot a' rengeteg-erdők, fákon kívül mi természetményt sem mutatók teszik, másikon pedig sivatag homokpuszták léteznek. – Amott természetesen nedves, itt pedig forró éghajlat az eredmény. Ha egyébre nem is, legalább fák-kali beültetésre még a' legterméketlenebb sivatagok is képesek. Mint a' Cairo' közeliében ültetett erdőség' példája v mutatja, a' fák esőzést varázsolandnak a' kopár 's kiaszott tájakra, ez által más természetmények' meghozására is alkalmassá teendik, az évenkinti vágás alá vetett erdőségektől pedig a' legszebb flóra meghozta után, szintén minden jó és szép természetmények remélhetek.

2) A' természeti adományok' egymás honábai átplántálása. Ezen máshon, az adományok' különbségéhez képest különböző, t. i. termőföld, éghajlat, különböző növényfaj, ugyanazon állatnemi különbség.

A' váltógazdasági rendszerben (Wechselwirthschaft) egyik növényfaj' a' másik' hónapba vettetik, szintén ez történik a' faoltás' alkalmakor. – Az állatok más éghajlat alatt előmentet vesznek, például a' bábolnai arab-ló tenyészkolaban, a' nemzedék' elődeit felülmúlni tapasztaltatik; az electoráljuh' gyapja Újholland' éghajlata alatt szembetűnőleg meglágyul, finomabb alakzatot ölt, az Américába áttelepített szarvasmarhák 's más házi állatok is újhonukban élénkebb idomúakká lőnek. Ez egyedül csak úgy magyarázható ki, ha fölvetetik azon természetphilosophiai nézet, miszerint a' más honba áttelepítés által akadály vettetik az áttelepített' természetébe, mellyet midőn az egyén' individualitása magából kivetni törekszik, kénytelen erejét nevelni 's öregbíteni, és akaratlanul is a' tökély' magasabb lépcsőjére emelkedni. (Hemmung der Evolution als Princip aller Naturthätigkeiten. Schelling Zeitschrift für speculative Physik. I. B. S. II.)

3) Az egymás' honbai áttétel előtt, elsőbben a' különböző adományokkal! kísérlestételre (combinatióra) van szükség. Az ángol-calcuttai földművelő egylet sok

kísérletek után puhatolá azt ki, hogy éghajlatához legillőbb, egyszersmind legjobb gyapot faj a' Peruból származott, czukornád pedig az otaheiti. Szintén sok kísérletek után jutának az Angolok annak köz tudomására, hogy a' yorki bika' és hollandi tehén' párosításából ered a' legjobb szarvasmarhafaj, melly 9-10 mázsára hízta mellett sok tejet is ad. A' híres pályafutó lovak arab és angol zagyvafajból erednek.

Az egymás' honábai áttétel, egyik vagy másik terméknek hézagpódását, egyiknek a' másik által teljes kipótólását is magába foglalja. így kezdi korunkban a' répaczukor a' czukornád' helyét teljesen kipótolni; sok kísérletek' eredménye lón már az, hogy répa, tengeri, földialma, és az úgy nevezett cactus opuntiából, költségre nézve 2½szer kevesbbe kerülő, jóságra nézve a' czukornádbólinak mitsem engedő hézagpótlószer készíttethető.

4) Sokszor a' teljes, jó és szép' nyerhetése végett magához az eredeti kútfőhöz kell folyamodni. A' selyembogarak csak chinai eperfalevellel táplálva adják a' legszébb 's tündöklőbb selyemkelme anyagot. Az európai selyemkelmék" honában Francz-

országban ez divatos (moms multicaulis) Bécshez közel Reichenbach tanár 100 ezer darabot tenyésztél ebből. Az angolok electoraljuh tanyákat magában Szászthonban alapítanak.

§. 57.

Az adományok' szépítésével foglalkozó egyének.

Minden esetre egyesek azok, kik a' természetményekkel bíbelődnek; úgyde hol vegyék a' tenyészésre megkívántató legjobb nemet és fajt?

Társulatok eszközük ezt. Bár nagy költséggel, megszerzik a' maga nemében egyetlen 's kitűnő fajokat, ezek' tenyésztésével próbát tesznek, eredeti jóságú vagy valódi (echt) nemet, fajt, 's magot adnak a' természetőknek, és mivel a' megkísérlés (próbatétel) által az eredeti szaporítékot ad, olcsóbb áron, mint a' mennyibe a' külön megrendelés által kerülne az egyes természetőknek.

De ha a' társulatok valódi tenyészendőt adnak a' természetőknek, viszont meg is kívánhatják, hogy eredeti jóságú természetmények hozassanak a' természetők által áruba. Ez máskép nem lehet, hanemha olly társulatok is léteznek, mellyek az áruba

bocsátott természetmenny' eredeti jósága felett örködvén, érette kezeskednek. Ezen társulatok¹ gondoskodása kiterjed

a) Az árúba bocsátott természetmenny' eredetisége felőli kezeskedésre.

b) Annak a' termőhely és évek szerinti osztályozására (sortírozására). Még az ugyanazon helyű, sőt egyéniségű (individualitásig) termékekben is különbség van; lágyan is, az ugyanazon helyen tenyészett különböző fajúak, és az ugyanazon fajúak is különböző helyeken tenyészve, különböző minőségűek, mire nézve gondosan osztályoztatniok kelt; például azon gyapjúban is van különbség minőségre nézve, melly ugyanazon egyéniség'' (individualitás) adománya.

c) A' természetmenny' tartáshelyére, például a' liszteli kereskedés' előmozdítása végett az orosz kormány maga költségén építtetett lisztárokat.

Átalában a' kormánynak e' részbeni munkássága inkább csak nemleges.

aa) A' gyámolítandó virágzásba felkelésbe hozandó természetmennyeket csekély adóval terheli, sőt mint Oroszország a' liszt és kétszersült' elkelésbe hozatalával tön, ideiglenesen (hét évre) minden díjfizetés

alól felmenti, különben akármelyly iparág is azon modorban esökkenend, mint Franczországban a' honi répaczukorgyártás; ugyanis midőn 1836-ban 139 gyárok jövének létre, a' rákövetkező évben az adóvali terhelés miatt alig 32, a' régiebbek közül is sok elenyészett.

bb) A' tenyésztő társulatokat némelly kiváltságokkal boldogítja, például az ángol-calcuttai tenyésztő társulat évenként 10 ezer rúpia segélyen kívül, díjmentett levelezéssel, és természetményi magok' behozatalával él.

cc) A' földművelésen nyomaszkodó akadályokon, mennyire a' hon' java kívánja, és az alkotványszerkezet engedi, vagy ön' kegyéből vagy a' törvényhozás' útján, hovatovább könnyíteni, magasztos feladatának tartja.

§. 58.

II) A' műipar- szorgalom- 's kereskedelemnek tökélyesítése 's ébresztése.

A' műipar- szorgalom 's kereskedelem sehohsem nélkülözheti a' gyámolítást és ébresztést. A' részvényes társulatok eszközlik azt, a' kormánynak is nyilvános befolyása mellett. Ezen társulatok a' műipar-szorgalom 's kereskedelem' minden ágait

áthatják, éltetik s elevenítik, az elesés-félbenit gyámolítják, a' maguk nemében egyetlen készítményeket pedig meg is jutalmazták.

Londonban csak 1835-ben 169 társulatok keletkezének illy szellemben működők, Oroszországban pedig 1835-1838-ig 23 különböző társulatok állának elő 32 millió rubel alappal. Franczországban 1838-ig 1116 társulatok gyámolíták a' műipart 's kereskedelmet. A kis Belgium e' részben 300 millió frank alappal bír.

Szászhonban a' chemnitzi védegylet, a' gyapotárúk' gyámolítására szorítkozik. Antwerpben egy társulat a' hanyatlófélbeni len- 's kendértermesztés' gyámolítását tűzé ki czéljául.

De nem elég az e' részbeni gyámolítás, hanem a' maguk nemében kitűnő készítményeknek jutalmazásra is van szükségök. – E' tekintetből divatozik úgy a' jelesebb természeti természetményeknek, mint a' műipar' czikkeinek nyilvános szemléletre! kitarása, szóval a' műiparczikkek kiállítása 's rakása.

A' kormány e' részbeni működése részint tevőleges, részint nemleges.

Tevőlegesen hat a' műipar- szorgalom

‘s kereskedelemre midőn a’ műiparban kitűnőket díszjelekkel, érdempénzekkel ékesíti, az új találmányokkal előállóknak ideiglenes kiváltságot enged, vagy mint Nápolyban történik, a’ messzire halott kereskedelmet jutalmazásra méltatja.

Nemlegesen mozdítja elő a’ műipar-szorgalom s kereskedelmet, midőn a’ műipar’ valamennyi ágainak, a’ mennyire csak lehet szabad folyamatot enged, a’ czéhesség az egyedárúság által nem engedi azt korlátoztatni.

Egyébiránt a’ főnebb kifejtett négy föltételek itt sem vesztik el egészen működésüket. A kereskedelem’ eredeti emeltyűje, az áruczikkeknak egymásérti kicserélése. Továbbá a’ műiparnak egymás’ honába mintegy át kell plántáltatnia. Sándor czár, a’ lengyel műipar’ gyámolítására nemcsak angol műiparosokat hívott be; hanem a’ híres belga műiparost Cockerilt is megszerzé e’ tekintetből. A’ bécsi hornbolstféle selyemgyár pedig a’ selyemkelmék’ honában Lyonban nagy költséggel egy ügyvivőt csak azért tart, hogy az e’ részben keletkező javításokat azonnal közölje.

A’ kísérleteknek is milly tágas tér nyíl-

jék a' műipar's kereskedelem' országában, mindenki megítélheti.

§. 59.

A' hongazdaság észzi factorának ébresztése 's gyámolítása.

Azon szépítések 's javítások, mellyek akár a' termőföldet, akár a' műipar-szorgalom 's kereskedelmet virágoztatják, együl egyig az észnek köszönhetik eredetüket; azoknak nagyobb tökélyre emelésében, különösen az ész mutatja erejét 's hatóságát. Ennek pedig kifejlesztése 's ébresztése tudományos intézetek által történhetik, ilyenek

1) A' termőföldre vitetésben a' georgiconok, más földművelési iskolák, például a' petersburgi, az erdőszetre 's bányászatra nézve pedig a' bányaacadémiák, például a' selmeczi és freybergi.

2) A' műipar' tekintetéből a' polytechnicumok, világhírűek a' párisi's bécsi.

3) A' hasznos ismeretek' mindenféle neire nézve a' tudós académiák. Ha általában nem ezekben jönnek is létre, legalább ezekben vizsgálatnak meg mindenféle új találmányok 's fölfedezések, termőföldre,

műipar's kereskedelemre tartozók. A' tudós académiának különösebb feladata

a) Az ismeret' parlagon heverő, legalább még nem eléggé művelt földet, jutalomkérdések által tisztítani, művelni s pallérozni.

b) A' kitűnőbb érzűveket jutalomra méltatni.

c) A' köznép' értelmiségi álláspontjába is mélyen hatni, ennek ismeretének szűk köiét hovatovább tágítani, felfogásához illesztett kézikönyvekkel, hasznos ismeretek' tárházaival, fillér- s naptárokkal, vásárnapi újságokkal 'sat.

Bar nem hiányzanak példák, miszerint egyes egyének' bőkezűsége által is alapítottának il y intézetek, például a' keszthelyi georgicon, inkább társulatok' s a' legfőbb örököhatóság' hatáskörébe látszik ez tartozni. – A' magyar académiá több nemes keblű jóltevők' társulata által hozatott létre. Öt praeparandiát pedig a' kormány' magasztos kegyéből kapott az ország. Az angol parlament évenként 20,000 font sterlingéi gyámolítja a' népiskolákat. – A' petersburgi académiá nemcsak tetemes segítséget húz a' kormánytól, hanem az általa kiadandó munkák a' könyvvizsgálat alól kivctetvék, a' tőle megrendelteknek pe-

dig szabad behozatal és díjmentség van biztosítva.

Már ez felteszi az eszmekicserélés' feltételét. A' nevelés' nagy kincsének meghonosítása' tekintetéből Franczországból Cousin Némethonba küldetett országos költségen. Tudákos kísérleti tekintetből pedig a' tudós académiák mindenhol elegendő kellemmel 's költséggel látvák el.

§. 60.

A' hitel' gyámolítása 's ébresztése.

A' hitel' gyámolítása 's ébresztése czélszerűn eszközölteik a' váltótörvények és kármentő társolatok által.

1) Váltótörvények, azaz, a' tartozás gyors és bizonyos megkapása nélkül, a' hitel semmi esetben sem kaphat erőre. Ugyanis a' kereskedelmi nagy üzletekben a' főszerepet a' hitel játssza, csak annyi pénzre van szükség, a' mennyivel egyiknek követelése a' másikat meghaladja, részint mivel egyedül csak a' meghitelezésnél fogva történhetik, a' jelen vagyoneértéken túlterjeszkedés; a' bizonyos, jövőendőbe vetett ezen hit nélkül aligha azon nagy vállalatok létre jöhetnének, mellyek az egyének'

jóllétének gyámolításával a' közjóllétet is hathatósan elősegélik.

A' váltótörvények által megalapított hitelnek első lényeges haszna tehát az, hogy csak annyi készpénzt szükségesít, a' mennyivel egyik fél' követelése a' másikat meghaladja. Például a' nagykereskedők' vagy azok, kiknek bizonyos készpénzük van, kamat általi nevedésfélben a' bank' ban, hitelre kapják az árucikkeket a' gyárakból. Egész darabokban adják el a' meghitelezett kisebb árusoknak, ezek szintén hitelre adják rőfönkint a' termesztőknek. A' termesztőktől a' nyersanyagokat a' gyárak vásárolják meg. A' fizetés' alkalma- kor már a' gyárak csak annyi készpénzt fizetnek a' termesztőknek, a' mennyivel nyersanyaguk' ára tartozásaikat meghaladja, a' tartozásaikkal alpári álló nyersanya- gért csak váltólevelet kapnak, ezzel fizetik a' rőfösárúsokat, ezek pedig szintén ezzel elégítik ki a' nagy kereskedőket, kiktől e- redeti helyökre a' gyárakba térnek vissza a' váltólevelek.

Látható innen, hogy a' váltóknak ere- deti rendeltetése a' kézről-kézre menet vagy forgékonyság (girrováltók). De csak úgy fog a' kézről-kézre menet gyorsíttatni,

ha valamely kényszer van vele elválatlan összefüggésben. A' váltók' lényegébe mélyen vágó mozzan ez, szükség kifejtünk.

Ez egésznek éltető lelke az, hogy a' nagykereskedők bizonyos mennyiségű készpénzt tesznek le a' bankba. – Ez mint látuk kamatozási lábra lévén állítva, un-talan nevededés félben van. A' váltónak már lényeges kelléke a letelési határnap (Verfallzeit). A' váltó értéke, a' nagyobb kereskedő által letett pénzoszvegnek, ezen határnapiglan nevededésébe van szabva. Ha a' kitűzött határnapig a' váltó eredeti kútforrásához meg nem tér (nem praesentáltak), az általa jegyzett pénzérték nyilvános veszélynek tétetik ki, mivel a' nagykereskedő azon hiszemben, hogy tán váltója elveszett, újabb vásárlásokat teher, hitelébe természetesen a' beváltástól menté lett pénzmennyiséget is beszámíthatja.

A' váltón kitűzött beváltási határnap határozza meg tehát ennek rendes érvényét (die fixe Valuta). Van azonban még változó érvénye is a' váltónak (die bewegliche Valuta), melly ekkép származik:

A' beváltási határnapig több kezekeni mehetvén által, a' váltó értékének, mint

késpénzt jegyzőnek nevedednie kell. A' rőfös kereskedő örömetst fizet a' nagykereskedőnek kamatot, csak hitelre kaphassa áruit, ő pedig ezt az egyes vevőkön veszi ki, a' mennyiben a' fizetendő kamatot is beszámítja a' kelme' árába. A' kisebb kereskedő a' nagyobbban ezen feleslegest már mellékesen (mint kamatot) fizeti. De sokszor megesik a' közéletben, hogy egy olly egyénnek (lehet kereskedő vagy más akárki) van szüksége váltóra, ki egy más kereskedelmi viszonyban van. A' váltói rendes értéket meghaladó summa' letétele mellett tehet erre nagy természetesen szert: sőt ha a' szükség nyomasztó, a' váltó pedig nehezen kapható koránsem, csupán a' kamat felesleget fizetendi, hanem a' mint megegyezhetnek, (*contractus contrabentibus facit legem*). A' váltóhoz könnyebb vagy nehezebb jutás, azon üzleti mély belátás (*speculation*, miszerint a' váltó birtokosa, más kereskedelmi házak' nyomasztó fizetni kelőségébe bepillant, okozza a' váltó folyamának változó habzatát, dagály- 's apályát. Egyébiránt azon körülmény, miszerint a' váltók által kamat is hajtatik be, egyszerűn mutatja azt, hogyan szaporodják a' tőke, a' kamatnak a' tőkepénzhez:

járultával. A' kereskedelmi világban mindenhol divatozván valami ráadás (agio) midőn különböző pénznemek cseréltetnek egymással ki, a' nagykereskedők is, midőn váltóikat a' bankban vert pénzzel cserélik fel, természetesen ráadást is fizetnek, és épen ezen ráadás az, melly a' kamaton felüli szaporítékot adja, mire nézve a' váltókkalí üzlet által is elérettethetik azon cél, melly a' kamatnak a' tőkéhez! járultából származik.

§. 61.

Folytatás. Hitelgyarapító segédek, nyugpénzek, évdíjak; tontinák, gyám- és tápintézetek.

Kár vagy vész érheti az embert szintűgy személyére, mint vagyona nézve; innen a' kármentő társulatok fogalmát e' két részletek teszik. Személy vagy inkább életidejére nézve azonban csak készpénzé-vel, vagy ezzeljáró hivatala után biztosíthatja magát az egyén.

Valamennyi illy szellemű intézeteknek alapja, a' bizonyos, a' kamatnak a' tőkéhez járulta által évről évre nagyobb mennyiségre emelkedő jövendőbe van vetve, szellemökre mindnyájan megegyeznek. Elv bennök ez: „minél hamarabb, annál jobb, vagy annál kevesebb alapra van szükség.”

Tudjuk ugyanis, hogy akármelly tőkepénz 5% 20 évek alatt másfélannyinál többre nevedend, itt igaz már betű szerint az ismeretes „qui habet tempus, habet vitam” mondat.

1) Évdíjak (annuitások) az elveszendő tőkepénzektől fizettetnek (fond-perdu), például, van valakinek 10,000 készpénze. Nőtlen vagy gyermektelen, kényelmesebb lét után sóvárog, mint a’ mellyet éldelhetne a’ 10,000 5% kamatja mellett. Holta után a’ tőkepénzt kész elveszteni, csak életben jóval nevedett kamatot kaphasson. Ez esetben a’ bankon kívül részvényes-társulatok is segíthetnek.

2) Tontinák. Így neveztetnek azon egyletek, mellynek tagjai olly feltétellel állanak össze ‘s készek elveszteni tőkepénzőket, hogy a’ társulattól kihalt tagok’ járandóságát is az életbemaradók húzzák, mindaddig míg egy sem marad fen a’ társulattól. – Ezen intézet az iméntivel ugyanazon alapon nyugszik; de jóval jövedelmezőbb ‘s nyereségesb.

3) Nyugpénzek, táp- ‘s gyámintézetek, özvegypénztárak, közös névvel takarékpénztáraknak nevezhetők. Szellemök egy, bár külön alakzatokban jelenkezzenek.

a) Ha a' hivatal vétetik tőkepénz gyanánt, nyugpénzintézet álland elő. A' hivatal leend tehát ekkor a' tőke, a' fizetésből évenként levonandó mennyiség a' kamat (évenkénti adózás), ennek jövedelmezése a' kamatkamat. Ezen intézetekben minden attól függ, mennyi az évenként levonni szokott mennyiség, és mennyi idő alatt történik ezen levonás.

b) Ha valamely készpénzösszeg egyszerre tétetik kamatozás általi szaporodásba azon feltelieí alatt, hogy bizonyos határ-ideig (20-30 vagy 100 évig) a' szaporodó tőkéhez semmi esetre se lehessen nyúl-
ni, a' szorosb értelemben vett takarékpénztár létesítetik. Az illy szellemű intézeteknél minden attól függ, mennyi a' kikötött idő, és milly magas a' kamatláb.

c) Ha bizonyos pénzössvegnek első betétele mellett évenkénti adózás is történik, a' táp- és gyámintézetek és özvegytárak keletkeznek. – Ezeknek jövedelmezése függ úgy az első betéteinek, mint az évenkénti adózásnak kisebb vagy nagyobb mennyiségétől. A' tőke nevedése' tekintetéből, vagy bezárva hagyatik néhány évekig (azaz, belőle mi gyámolítás sem nyújtatik) vagy

egy bizonyos része a' jövedelemnek a' tőke' szaporítására fordítatik állandóan.

Ezen intézetekben különböző korú személyek vehetvén és vévén is részt valójában, a' főnebb kitűzött elv' alkalmazásának már az illy modorú intézetek' szerkezetébe be kell öntetnie. Természetesen az ifjabbaktól kevesebb kívántathatik, úgy az első betétel, mint évenkénti adózás' tekintetéből, mint az élteesebektől, az intézet' alakításában tehát az életidői kellékre különös figyelem fordítandó.

§. 62.

Folytatás. Hitelgyarapító segédek, szorosb értelemben vett kármentő társulatok.

A' kár, a' vagyonra kíván kirekesztőleg szoríttatni, szélesebb értelemben vagyon mind az, mi jövedelmez, vagy jövedelmező állapotba tehető. A' hivatal csupán csak személyes vagyon. A' pénz is olly neműnek tartható azért, mivel a' vertpénz csak egy részecskéje vagy mozzana azon ideális pénznek, mellyet a' hitel óriás vállain tart, és a' mellynek a' vertpénzel együtt minden egyéb más ingó és ingatlan vagyonok, ékszerek, kelmék, árúczikkek, termékek, épületek, fekvőjavak 'sat. csak fedezőül

szolgálnak. Ezeket már érheti a' kár, midőn a' hitel, a' föld, egyes részeit megrezentő földindulások' modorában, mindig csak egyes részében rezzentethetik meg. —

Épen azért főelve a' kármentőtársulatoknak ez: „minél többen, még pedig különböző helyeken lakozók vesznek részt bennük, annál jobb, vagy annál aljasb pont-ra vonható a' biztosításérti díj.”

Másik alapelv ez: „Minél nagyobb, sikeresb hatáskörű a' rendőrség (politia), annál aljasb álláspontra vonható a' biztosításérti díj;” ugyanis

a) A rendőrségnek e' két tiszte van:

b) Örködni a¹ felett, hogy a' szerencsétlenségek meg ne történjenek, vagy megelőzni a' kárvallásokat.

c) Ha minden örködés' daczára is megtörténtek, tétessenek minél tūrhetőbbekké, vagy sikertelenekké.

Mi az elsőbet illeti: a' rendőrségnek hatásköre nemcsak a' csendzavarok' korlátozásában, a' nagy tolongások' alkalmakor eshető szerencsétlenségek' elhárításában, vagy az éjjeli vigyázatban áll; hanem kiterjed mindenféle építmények, gőzhajók' és kocsik' rendezésére. Az épületeknek az összeomlás és tűzveszély ellen minél biztosabban

keil építetniök, a' gőzhajók' és kocsik' katalanai hatáskörének pontosan szükség meghatározatnia, valamint a' sebességnek is, mellyel haladhatnak; végre a' piaczi ételek' és italok' minőségének is szorgos felügyelés alatt szükség tartatnia.

A' második esetben a' tűzveszély' szétterjedésének gátlása végett, elég mennyiségű 's legjobb minőségű oltószereknek kell mindenkor készen állniok, a' lakhelynek terjedéséhez képest több kerületekre osztatnia, az ezen osztálybani lakosságnak minden kivétel nélkül szükség közre munkálnia. Vízáradások ellen szintén elég mennyiségű apró hajók kívánatosak.

Ezen negatív biztosítás mellet positiv biztosításra is van szükség. A' kármentő társulatok teszik azt, mellyek tűzi, vízi 's levegői kármentesítésre szoríthatók.

1) Tűzkármentő társulatok figyelembe veszik azon város' vagy helység' építkezési módját, mellyben a' biztosítás esik, a' szomszédságot, például folyóvízhez, kutakhoz, égvényes szerekkel kereskedőkhözi közelséget vagy távolságot: sőt még a' hely' lakosinak erkölcsi álláspontját is.

2) A' vízkármentő egyletek tekintenek a' tengerek' és folyók' minőségére, – men-

nyire látogattatnak szélvészektől, mennyire mentek kőszálak és zátonyoktól továbbá az áruczikkék magok is mennyire függenek a' nedvességokozta romlástól, kiváltképeni tekintet pedig a' hajók' alkatjának kikémlésére fordíttatik.

3) A' léghármentő egyletek, a' jégeső idők okozta szerencsétlenségek' könnyítésére szolgálandnak, minthogy pedig ezen természeti csapás semmi előörködés által sem hárítható el, csak sajnos eredményének könnyebbítésében központosul minden e'beli működés, a' ki nem kerülhető csapás egyedül csak többeknek részvétele által enyhíthető; azért, mivel az illy csapás mindig csak részletes, érdekelhetvén pedig szintúgy ez, mint amaz tájékat, valamennyinek biztosítva kell lennie, az épen maradtaknak ez okon illő a' meg nem kimélettek' közös sorsában osztoznia.

§. 63.

Népességgyarapító segédek.

Mindenki jól tudja, hogy a' népszaporodásnak nagy akadálya a' kórok' 's nyavalyák' szabad terjengése, kivált a' ragály 's járványos nyavalyák azok, mellyek mondhatnók söpreni szokták a' föld' színéről az

emberiséget. A' ragálykórók ellen, veszteglő házakkal szükség ellátni az állomány-
nak magát. – A' járványok ellen sem-
mi elszigetelés nem használván, elég men-
nyiségű 's alkalmas helyzetű orvosokkal
kellőleg ellátott kórházak annyival inkább
szükségesek, mivel a' némelly alkalomkor
's időszakokban a' rendes korlátokon túl-
terjengni látszó halandóságnak is csak az
ilyféle minél czélszerűbb intézkedések
vethetnek némileg gátat.

§. 64.

Az igazság' és jóság' erőre kapásának eszközlése a'
czélszerű fenyítés által.

Ezen fegyjog' szakaszában legelső kér-
dés is ez: hol vette a' státus fenyítést jo-
gát?

A' státus' fenyítést joga természeti jog,
együtt keletkezett a' társaságba állás' cél-
jával.

Mint mondánk, azért állottak az embe-
rek társaságba, hogy a' polgári törvények'
vértje alatt, mentek legyenek egymásnak
dolgaikba való avatkozástól, mihelyest már
az egyén a' polgári törvényeket megsérti,
azokba mintegy beleütközik, önként ki-
veszi magát a' polgári törvények' vértje

alól, azon állapotba teszi által magát, melyben a' ki erősebb, az a hatalmasabb; ez pedig a' természeti állapot, melly a' polgári állapotot megelőzi.

A' vétkező egyén bűnös tette által azon állapotba tevén által magát, mellyben a' ki erősebb, az a' hatalmasabb, a' státus mint erősebb fél, a' polgári törvényekbe ütközőn erőszakot tehet, őt hatalmába kerítheti,

§. 65.

Második kérdés, meddig terjed a' státus' fenyítési joga?

Csak az egyénnek teljes hatalmába kerítéséig, vagy a' törvénybe ütköző egyénnek sértés vagy árthatáson kívül tételéig; ugyanis a' státus, mint a' vétkest üldöző, hatalmába kerítő hatóság, nem lehet egyszersmind bíró, mivel senkisémet lehet egy személyben vádló és bíró, által tartozik tehát adni egy olly harmadik hatóságnak, meünynek választásában mind ketten már az előtt megegyeztek – vagy actu megegyeznek. – A' bíróság ez.

§. 66.

Hogy alakulnak a' törvényszékek?

A' törvényszéki bíróságra nézve, a' mondotakból e' kettő következik:

1) Vagy úgy alakulhat, hogy a' bűnös tett' elkövetése előtt választatik a' bíróság, mint ez mindenhol divatozik, hol a' tisztviselők előre megválasztatnak, vagy rendes törvényszékek tartatnak.

Vagy csak akkor alakú a' bíróság, midőn a' rász tény már elkövetetett. Az esküdtek' (jury) törvényszéke ez.

2) A' bíróság' választásában mind a' státusnak (kormánynak) mint vádló félnek, mind az eleshető vagy már elesett embernek részének kell lennie. *) Még az eskütszék' megválasztásában is részt vesz a' kormány, a' mennyiben, mint például Angliában van a' dolog, a' megyei főispán (scheriff) előre kiválasztja a' bíróságra alkalmas egyéneket, – és azokból a' megítélendőnek választás gyanánt néha nyat kitűz'

§. 67.

Az eskütszék' (jury) természete'

Az eskütszék' természetére nézve ezeket kell megjegyezni:

1) Az eskütszék hasonlók' tör-

*) Itt csak az alsóbb fokozatú bíróságról van szó, nem a' főlebbviteli (appellatorium 's revisorium) törvényszékekről.

vény széke, ez azonban nem azt teszi, mintha akármely pór is, maga sorsú, állapotú és rangúaktól tartoznék megítéltetni, mivel Angliában is eskütnék csak olly választatik, ki legalább száz forint adót fizet; hanem az elég aljas álláspontra; vont kellék miatt abban sokkal többen vehetnek részt, mint a' követek' választásában, annyi- val inkább a¹ követ lehetési jogban. – Az elég csekély kellék miatt úgy tartatik, mintha az egész nép részt vehetne benne, mikor aztán természetesen létesülhetne, a' mindenkinek magához hasonlóaktóli megítéltetése.

2) A' bűnös az eleibe terjesztett esküitek közül többet minden okadás nélkül elmozdíthat.

§. 68.

Harmadik kérdés, micsoda szellem szerint ítélnének a' bírák?

Ha valahol, az ítézésben kell a' státusnak az igazságot a' jóssággal párosítani, azért állottak ugyanis az egyének társaságba, hogy az igazság' uralkodása mellett jósságot is élvezhessenek.

A' büntetésben első kellék ez: a' büntetésnek a' lénynél sem nagyobb, sem kisebbnek nem szabad lennie, azaz, a' büntetés-

nek a' bűnös tényhez tökéletesen alkalmazottnak vagy megfelelőnek kell lennie.

Úgyde a' státusnak büntetni kell azért, mivel már a' gonosztett véghezvitetett, és hogy az véghez ne vitessék, különben az igazságot a' jósággal, vagy az emberiségnek jobbátételével semmikép sem párosíthatja, innen következik:

Hogy a' büntetés' ezen két ágának vagy inkább kettős céljának a' büntetés' fogalmában szükségesképp meg kell lennie, mi egyedül csak úgy eshetik meg, ha az feszes szilárdságból megjő, merevenységéből meglágyul vagy a' fogházak egyszersmind javító intézetekké alakulandnak.

§. 69.

A' büntetés' célja.

Mi legyen a' büntetés' célja? e' részben négy rendszerek divatoznak:

- a) Teljes kárpótlás' rendszere,
- b) Elijesztés a' vétkezéstől.
- c) Megelőzése a' roszetteknek, és
- d) Megjobbítása a' gonosztevőnek.

Ezeken kívül felvétetik még az isteni és emberi igazság' rendszere.

Az isteni igazság' fenyítési rendszere alatt értetik, a' már elkövetett gonosztet-

tek' megbüntetése. Az Isten előtt minden nyilvános 's világos lévén, a' bűnös a' lakolást semmimódon el nem kerülheti.

Úgyde minthogy az emberi határozott értelem nem minden rosztetnek juthat nyomába, innen mások a' büntetésben az emberi igazság' rendszerét pártolják, melly abban áll, hogy minél kevesebb gonosztettek jöjjenek létre.

Ezen fenytést rendszerekre nézve ezeket jegyezzük meg:

Az elsőbb négy rendszereket kettőre lehet visszavinni. A' tökéletes kárpótlás' eszméje nem rendszer, hanem azon feltétel, melly alatt lehet egyedül gondolhatni a' büntetéseket. A' kárpótlás' rendszere egy és ugyanazon a' büntetés' elsőbb kellékével.

Az elijesztés, megelőzése a' vétkeknek, és megjobbulás szintén egy és ugyanazonos fogalmak. Úgy előztetnek meg a' vétkek, ha a' bűnhődni akaró elijesztetik, és akkor, t. i. ha a' vétkek véghez nem vitetnek, nem jobbul-e meg az emberiség? nem halad-e előbbre az erkölcsiségben?

Az említett különböző hat rendszerek, báromra vonhatók, de úgy, hogy ugyanazon egy fogalom' mozzanai, vagy egymást feltételező 's kiegészítő részei legyenek. Az

elijesztés megelőzése a' vétkeknek, és a' megjobbulás az emberi igazság' mozzanára vonva, a' büntetés' fogalmának ezen bárom mozzana leend:

a) Teljes kárpótlás, vagy a' büntetésnek a' vétekhez alkalmazása.

b) Isteni igazság, vagy a' bűnösnek azéti bűnhődése, mivel a' vétkes tetet végbevitte.

c) Emberi igazság, vagy a¹ bánosnak azéti bűnhődése, hogy a' vétek vég' be ne vitessék.

§. 70.

Negyedik kérdés, mellyek lehetnek a' büntetés alá eső tettek?

Az igazság csak háromféle lehetvén, úgymint subjectiv (személyleges), objectiv (tárgylagos) és általános, a büntetés alá eshető tettek is ezen categoriák szerint nézhetük át.

1) Subjectiv igazsága van valakinek, az az, csak mázza, csak csalóka képe az igazságnak, mivel minden subjectiv igazság csak egyéni, inkább úgy tetsző, mint valódi. – Az illy subjectiv igazságból kerekednek már, mindenféle juris kérdések, becsmélési perek vagy pusztá perlekedések. Na-

gyon természetes büntetés itt a' pernek elvesztése; de még ez magában nem elég, minthogy a' bírónak azért is kell büntet' ni, hogy a' már megesett meg ne essék, nagyon természetes büntetés a' pervesztőre nézve a' költség' megtérítése is.

Ezen büntetés" egyik ága határozott, azaz, a' büntetés a' pernek elvesztésénél tovább nem mehet; másik határozatlan: mert mennyibe kerül valamely per, azt nem a per" belső természete, hanem többnyire kül körülmények határozzák meg, sokszor csekélység roppant perköltséget vonhat maga után, azonban mind e' mellett sem haladja felül a' büntetés a' tényt, mivel minden ilyen féle perekben jog forog kérdésben, a' legkisebbnek látszó jog is felér a' legnagyobb vagyonnal vagy pénzmennyiséggel, kivált a' becsület az étellel tartatik hason értékűnek.

2) Lehet valakinek tárgylagos igazsága, azaz, nem csupán egyéniségétől függő, hanem vagy már az előtt divatozott, vagy jelenleg is néhol a' közéletben divatozó realitás. – Ide tartoznak mindenféle emberi törvényeket nyilvánosan ugyan nem sértő; de még is azon hely és időhöz képest, hol és mellyben a' tény történik, nagy bot-

rányt okozó lépések. Sérthetik ezek általában a' vallást, erkölcsiséget, vagy csupán, az ugyanazon nemzetnél, mellynek a' botrányt okozó tagja, actu divatozó nemzeti szerkezetet.

A' mi jelesen a' political vétségeket illeti, ezek nem subjectiv, hanem objectiv vétségek, azaz., csak azon nép' és nemzet' kebelében, melly más nemzeti szerkezettel bír, mint a' mellyet a' botrányos pártol. Az illyenre nézve a' száműzés a' legtermészetesb büntetés' nemének látszik, a' ki ugyan is nincs megelégedve honának jelen álláspontjával, lakják ott, hol az előtte kedves kormányzatot fellelheti.

A' political vétségek igen széles magyarázatúak lehetvén, szükség e' részben minél nagyobb meghatározásra törekedni.

Elsőben is a' political vétségekben nagy különbség van, a' valódi tettbe át menő vétségek, és pusztá vélemények, vagy political hit között.

Ki valamelly ország' actu fenálló szerkezetét erőszakosan megtámadja, erővel kíván rajta idomítani, arra a' száműzés' büntetése nem alkalmazható, mivel az illyen tulajdonkép a' fenálló rend' örjeit támadja meg, a' tisztviselőknek tartozó en-

gedelmességet tagadja meg; már, pedig akármely igazgatás' formájával bíró ország sem állhat fenn, ha' a' felsőbb hatalmaságoknak az engedelmeskedés megtagadtatik.

De a' csupa véleményes, és így számúzással büntethető political vétségekben is szigorú különbséget kell tenni.

Ataljában tehát így határozhatnék meg a' véleményes political vétséget: „Minden, ki a' már fennállónak, erős tözs gyökeret vertnek lerontásával 's kiküszöbölésével kíván honának szerkezetén változtatni, political vétséget követ el.”

Ellenben nem látszik elkövetni political vétséget az, ki a' fennállót meghagyván, a' fennállónak körén tágítani kíván; például, a' melly országban actu monarchico-aristocratiai honszerkezet van, ezen hatóságok közül távol legyen, hogy valamelyiket lerontani akarná, sőt inkább olly sok históriai tanúságok után, teljesen meg lévén győződve a' felől, hogy a' nemzeti jólétre igen sokat tesz az, ha az egész nemzet birtokos lehetne; továbbá ha az egész nemzet képviseltetnék, mire nézve az alkotmány' sáncaiba az egész nemzetet be kívánná venni, a' néprendi fokozatok' nyil-

vános meghagyásával, az ilyen, politicalai vétéséget semmimódon sem követhet el.

3) Az igazság' harmadik neme, az általános igazság, vagy a' melly minden népek és nemzetek előtt ollyannak tartatik, mint a' melly a' státus' lényegét foglalja magában. Személy, vagyon és örökös hatóság nélkül egy státus sem állhat fenn. A' ki már más' személyét és vagyonát, mellyhez neki semmi joga, vagy az azok feletti Örökösést erőszakosan megtámadja, az ilyen részint közvetve, részint közvetlenül a' státust támadván meg, a' státus mint erősebb fél, őt hatalmába kerítheti, ártalmon kívüli állapotba teheti, azaz, fogságba.

Az újabb divatú fogságnak két neme van, úgymint: hallgató és magányrendszeres; az elsőbb auborni és újjorki, az utóbbi pedig pensylvániai vagy philadelphiai néven is hívatik; különböznek egymástól abban, hogy a' hallgató rendszerű fogházakban éjjel ugyan a' rabok szigorún elszigetelvék egymástól, de nappal valamelly közteremben, a' legszigorúbb hallgatás' feltétele alatt együtt dolgoznak; a magányrendszerűekben pedig a rabok örök elszigetelésre kárhoztatvák. Hozzájuk csak a' tanító 's örökös személyeknek lehet jut-

niok. – Innen az elsőbkek inkább dolgozó házak, a/, utóbbak pedig nevelőintézetek.

§. 71.

A' megjobbított fogházak' nemei: mellyik közülük elfogadhatóbb.

És épen ezen jellemzés is nem kis elsőbbséget tulajdonít a' magányrendszerű fogházaknak a' hallgatórendszerűek felett. A' büntetésnek célja is mellettök áll, mellynek egyik kelléke, a' bűnös' megjobbítását, vagy a' vétségnek többé el nem követését föltételezi. De magának a' vétség" végbevételének természetből vétetett erőség is mellette harczol; ugyanis a' vétségek bár czimboraságban vitessenek is végbe (többektől egy csapatban), mindig csak magányban vagy titokban szeretnek azok véghez vitetni, nagyon természetes tehát, hogy a" bűnös azon szellemben lakoljon, mellyben a' vétséget szereti véghez vinni.

Felhozatik ugyan a' hallgatórendszerű fogházak' pártolására, hogy ezek kevesebbe kerülnek, kevesebb örökösököt kívánnak: továbbá hogy a' tébolyodásra utat és ajtót nem nyitnának; de magány rendszerű fogházakban hamarabb megjavulhatnak és

valóban meg is javulnak a' bűnösök, és így ugyanazon idő alatt többeknek adhat helyet és nyújthat alkalmat a' megjobbulásra – mi is a' többbe kerülést jóval alább csökkenti.

De továbbá anyagi haszon soha is szellemivei súlyegybenbe nem tétethetik. Az pedig, hogy az elmeháborodásoknak tanyájául szolgálnának, ezen fogházak orvosi statisticájából be nem bizonyítható.

§. 12.

A' büntetés' nemei.

E' szerint a' fenyítő büntetések a' pénzbírságon kívül, a' fogságban és száműzésben központosulnának azért, mivel bennök megvan a' büntetés' lényeges kelte, tudniillik a' terheltetés vagy súlyosbúlhatás. Terhelni vagy súlyosbítani pedig a' büntetéseket nem egy rajtuk kívül eső segédszer által kell, minők a' vesszőzés, pellengérezés, rabmunka, megbélyegzés, mivel ezek együl egyig kínzások, hanem a' büntetést maga által kell terhelni. Az érintett büntetésnemek már együl egyig olyanok, mellyek maguk által terheltethetők, tudniillik a' pénzbírság, kisebb vagy nagyobb mennyiségű pénz-

zel, a' fogság és száműzés pedig az idő rövidebb vagy hosszabb tartásával.

§. 73.

A' halálbüntetés' criticája.

És épen az a' főoka annak, miért nem foglalhat a' halálbüntetés a' büntetések' nei közt helyet, mivel nem hagyja magát maga által terhelni. A' halált ugyanis halállal terhelni képtelenség, kínzásokkal terhelve pedig, kívülöttei segédszerek, és pedig kínzások által lesz terhelve.

Vannak még több fontos okok, mellyek a' halálbüntetést a' czélszerű büntetések' sorából kitörölni kívánák.

1) Erkölcsi, vagy magának a' büntetésnek céljából vett erőség, mellyet Beccária és Filangieria is hathatósan pártolának, e'kép tehető ez fel: „Az erkölcsiség azt parancsolja az egyénnek, hogy készebb legyen a' legnagyobb nyomorokat is eltűrni, mint magát az életből erőszakosan kiirtván, ez által Sorsa' jobb részre eshetésének édes reményét egyszerre kette vágni. – A' státusnak is ezt parancsolja már az erkölcsiség (az erkölcsi kívánatok nem lehetvén különbözök az egyénre és státusra nézve, hogy a' legnagyobb gonosztevöket is tūrje,

azaz, életben megtartsa, a' megjobbúlhatás' reménye mellett, a' bűnös megterhelésének magasztos eszméjét egyszerre pallossal ne vágja ketté.

2) Philantropicus erőség. Ha a' gonosztevő az életből kivégeztetik, haszontalanok a' javító fogházak, mellyek pedig a' jelenkornak öröme' s dicsekedése' tárgyául szolgálnak.

3) Természetjogi erőségé Az úgynevezett utolsó szükség' esete (casus extreme necessitatis) megengedi az ártatlanul életveszélyben levőnek a' megelőzést. –De a' státus soha sincs ezen esetben, mivel mint hatalmasabb fél, a' sértő egyént mindenkor ártalmon kívüli állapotba teheti.

§. 74.

Külellentőli biztosítás, a' katonaságnak tekintélyét hadlára állítása által.

A' bel-'s külellentőli biztosítás ugyanazon fogalom' (ellenség) mozzanai lévén, innen a' külellentőli biztosításnak körülbelül épen azon alapelveken kell nyugodni, ugyan ezért

1) Midőn az egész népek és nemzetek egymás' érdekibe ütköznek, egymást megsértik, kiveszik magokat a' békés közönyös-

ség' vagy egymásnak dolgaiba nem avatkozás állapotjából, azon állapotba lépnek át, mellyben a' ki erősebb az a' hatalmasabb.

2) Az erősebb fél' hatásköre csak a' teljes kárpótlás' követeléséig, vagy az ügynevezett status quoig mehet.

3) A' háborúskodó feleket is többnyire egy olly harmadik közönyös (neutrális) hatalom békíti ki, mellynek választásában mindketten megegyeznek.

§. 75.

F o l y t a t á s .

Azért támad ugyan a' háború, mivel a' bántalom már megtörtént. De valamint a' bíró nemcsak azért büntet, mivel már a' tény megtörtént, hanem azért is, hogy más-kor meg ne történjék, nem különben az actu háborúskodó feleknek is azon kell igyekezniök, hogy többé a' bántalom meg ne történjék, mi is egyedül csak a' hadi erőnek tekintélyteljes hadilábon állása által vihető ki (fegyveres neutralitas).

§. 76.

F o l y t a t á s .

Béke' idején is tekintélyes hadilábon állásra van tehát szükség (pax quæritur bello)' Elég mennyiségű, kész gyakorlatú se-

reg' tartásán iparkodnia kell a' státusnak, a' béke' állandó élvezhetése végett, valamint azon is, hogy a' haza" e' részbeni szolgálatjában minél többen részesülhessenek, ez a' szolgálatidőnek nem soká tartása által költség kímélőleg eszközölhető. – Legközelebb az ausztriai seregeknél a' szolgálandó néhány évvel alább vonatott. Befolyása van ennek a' nép' erkölcsi és értelmi nevelésére, ugyanis

1) A' szolgálatidő rövidsége miatt minél többen vehetvén részt a' katonaságban, a' polgárok engedelmeskedni tanulnak, mielőtt megért polgárokká lennének. Nagy oka fekszik a' rend 's törvény kívüli csapongásnak abban, hogy a' polgárok engedelmeskedni nem tanulnak.

2) Ugyanazon birodalom' különböző tartományai közt is különbség lévén, a' jó szokások, czélszerű intézkedések és az erkölcsiség' mivoltára nézve, a' városok pedig míveltségre nézve mindenhol elébbálván a' faluknál, midőn a' katonaság különböző vidékeken tanyáz, olykor pedig a' városokban öröködik, többféle jó intézetekkel 's szokásokkal megismerkedik, míveltseget lát, hall 's tapasztal, mire nézve lehetetlen, hogy az értelmiség, míveltség

‘s erkölcsiségben előre ne haladjon. Valóban Homér semmit sem kétkedik az Ulysses’ életbölcsséget annak tulajdonítani, hogy ő sok népeket és városokat látott.

„Dic mihi musa virum, captae post moenia Trojae,
„Qui mores hominum multorum vidit et urbea.

§. 77.

Az önkény’ vagy szabad tetszés feletti örökös, a’ divatozó adózás’ nemeinek meghatározása által.

Ezen meghatározásnak vitetése van szintúgy a’ külországokra, mint a’ honra magára. Egyaránt minden nép, ha nem activ, legalább passiv kereskedelmi érintkezésbe jő más népekkel, érdekében áll tehát szintúgy az egyik, mint másik részen állónak, hogy legyen valamelly meghatározott adózási vagy vámdíji mérték, a’ mihez tarthassák magokat adói’s vevői, a’ kereskedelmi mérleg’ változó habzatán, apály- ‘s dagályán.

§. 78.

A’ vámdíj’ mértéke.

Minő legyen a’ vámdíj mértéke, nagy-e vagy csekély? az a’ más népekkel egyezkedéstől függ (*contractus contrahentibus facit legem*. – Akárminő, csak legyen ez a’

kereskedelmi nép' jelszava, mivel e' részben egy egész nép is olyan, mint az egyes kereskedő, csak úgy tájékolhatandja (orientálhatja) magát árucikkeinek tengerözönén, ha egyezmények után biztos révpartot találhat ott. Csak az újabb időkben 27 kereskedelmi egyezményeket kötének az Angolok más népekkel.

§. 79.

A' vámdíj ' mértéke mitől függ?

Az egyezménybe akármely nép is bízást megegyezhetik, csak a' mérték' megalapításában szükség, hogy ügyeljen jelen álláspontjára.

List Friedrich e' részben a' népeket három osztályba sorolja. Szerinte első osztályban azon népek vannak, melyek a' műipar- szorgalom' s kereskedelemben nagyon alant állnak' Ezeknél, mond ő, a' vámdíjakat nagyon alá kell vonni, minél szabadabb kereskedelmet engedni, hogy az idegenek' oda tódulása által a' nép míveltessék, önhaszna' 's érdeke' látására szemei kinyíljanak, a' versenyvággy kebelében erőre kaphasson.

Második osztályba azokat teszi, melyeknek szemei már elég éberek, saját al-

jas álláspontuk' átlátására, mellyeknél tehát már a¹ műipar, szorgalom' s kereskedelem lábbadozni kezd. Ezeknek megszorított vámdíjakkal kell magukat más népek' műiparának tengerözönétől elszigetelni; ezek leendnek azon czölöpök, mellyek a' gyöngye csemete mellé verve, azt egyenes irányban, magosba hajtják fel.

Harmadik osztályba azon népek sorolhatók, mellyeknél a' műipar, szorgalom 'a kereskedelem mély gyökeret vevén, mindenfelé kiterjeszkedő ágakat bocsáthat. Ez is szabadabban 's korlátlanabban terjenghet már, vámdíjait minél csekélyebbre bocsáthatja, innen van, hogy Anglia nem csak maga aljas álláspontra vont a vámjait, hanem más népeket is erre kíván bírni.

§. 80.

Az országos jövedelmi kútők.

A' mennyiben a' jövedelem' kútfejei részint a' termőföldből, részint a' műipar, szorgalom 's kereskedeleméből, részint a' fölemésztésből és tőkepenzektől buzognak, az adózás is, hol divatos, vagy valamelyik közül ezekből, vagy valamennyiből vétetik. Azonban azon mérték, miszerint történik az ezekből adózás, különböző né-

ven hívatik. A' termőföldből adó cataszter szerint vétetik meg. A' műipar, szorgalmi 's kereskedelmi árúczikkek ár jegyzék (tariffa) szerint vámoltatnak. A' fölemésztésből adó, hová a' tőkepénzek és házak is tartoznak, census (Accise, Zins,) szerint vétetik meg.

§. 81.

Valamint azonban a' népeknek egymásrai viszonyában: úgy itt is a' földolog ez, hogy ha csakugyan történik adózás, az valamelly meghatározott mérték szerint történjék. Az ebben teljes határzatlanság által, mind az adót beszedők' részére út és ajtó nyittatik mindenféle huzavona, csalás' 's lelkiisméretlenség' megkísértésére, valamint az adózók' részéről is a' dugárúság, vagyon, érték' titkolás, örködohatóság csalás', utálatos vétkére. Bár minő mértékben határozassék meg, a' meghatározás által törvénynyé 's igazsággá leend az. így fog uralkodni a' jog, törvény, igazság (dominium juris) a' polgári élet' minden viszonyaiban. És valóban is, ennek létesítése a' politicának magasztos feladata.

TARTALOM,

BEVEZETÉS,

	lap.
§. 1. A' politica és statistica közti különbség	3
§. 2. Az állomány' célja	6
§. 3. A' társaságba állás' indítóoka	7
§. 4. Az állomány jogon alapuló társulat	9
§. 5. Az állodalomtan' felosztása	10
§. 6. Az állodalomtan' literatúrája	14

ELSŐ RÉSZ.

Honszerkezet.

§. 7. Az igazgatás' és nép' fogalma	21
§. 8. Egyénúr (monarcha), önuralkodó (autocrator) és kényúr (despota) közti különbség	—
§. 9. Alkotmányos honszerkezet	22

	lap.
§. 10. Kegyeletes (octrojált) és egyezményes (pactált) alkotvány	23
§. 11. Az egyezményes alkotványok' eredete	24
§. 12. Országgyűlések	25
§. 13. Két ház, camara vagy táblára osztlás	26
§. 14. Az összegyűlés' ideje	28
§. 15. Az Országgyűlés' nyílt- és zártkörűsége	31
§. 16. Országgyűlési állandó 's választott tagok	33
§. 17. Kezdeményjog (initiative)	37
§. 18. Központi és tagosztályzott igazgatás	40
§. 19. Állomány védegylet (Staatenbund)	43
§. 20. Állodalmi súlyegyen (aequilibrium politicum)	46
§. 21. Részzáradéki jegyzetek	48

MÁSODIK RÉSZ, **Hongazdaság (oconomia status).**

§. 22. Létesítés, készítés és fölemésztés	53
§. 23. A' hongazdaságtól, mint tudománytói kellék	–
§. 24. Termőföld szélesebb és szorosabb értelemben	54
§. 25. Mű ipar-szorgalom és kereskedelem	55
§. 26. Az ész	56
§. 27. Hongazdasági rendszerek' bírálata	57
§. 28. A' termőföldnek természetes és mesterséges szempontra vétele	58
§. 29. Földtermékenységi maximum és minimum	60
§. 30. A' földművelési rendszerek ,körül a' forgórendszer legtermészetesb	62
§. 31. Folytatás	64
§. 32. Hitel	65
§. 33. Hongazdasági hitelintézet a' bank	–

	lap.
§. 34. Jegybank első kelléke – időkikötés	66
§. 35. Folytatás	–
§. 36. Jegybank' második kelléke – időszakos <i>jegyör-</i> <i>lesztés</i>	69
§. 37. Népeesség	72
§. 38. A' kikészítés és fogyasztás' fogalmának megha- tározása	80
§. 39. Az áruczikkeknek igazaknak 's jóknak kell len- niök	–
§. 40. Áruczikk' olcsósága	84
§. 41. Természeti vagy belterjelmű tér- 's időkímélés	86
§. 42. Belterjelmű térkímélése a' száraz és vizenyős földeknek	87
§. 43. Belterjelmű térkímélés, magokban a' termő- földekben	89
§. 44. Térkímélés a' földművelési eszközökben	91
§. 45. Térkímélés a' természetmények' kikészítésében	–
§. 46. Időkímélés, vagy ugyanazon idő alatt többreérés	92
§. 47. Az időkímélés' feltételei	94
§. 48. Időkímélési első mozzan – az ugyanazon idő alatt többreérés	–
§. 49. Második időkímélési kellék – munka közpon- tosítás	98
§. 50. Harmadik időkímélési kellék – nagy mennyi- ségi munka' létrehozása	–
§. 51. Második időkímélési mozzan – a' készítmények- nek élénk kereskedésbe hozatala – ennek feltételei	100
§. 52. Harmadik időkímélési mozzan – az áruczikk' gyors elkelése	103

HARMADIK RÉSZ.

Személy 's vagyon feletti örökös.

§. 53. A' személy 's vagyon feletti örökös' fogalma	109
§. 54. Az örökös' fogalmának pontosabb meghatározása	110
§. 55. A' természetnek 's adományainak szépítése 's tökélyesítése	—
§. 56. A' természet's adományai szépítésének feltételei	112
§. 57. Az adományok' tökélyesítésével foglalkozó e-gyének	116
§. 58. A' műipar- szorgalom' 's kereskedelem' tökélyesítése	118
§. 59. A' hongazdaság' eszi factorának ébresztése	121
§. 60. A' hitel' gyámolítása 's ébresztése	123
§. 61. Hitelgyarapító segédek, nyugpénzek, évdíjak, tontinák, gyámintézetek	127
§. 62. Szorosb értelembbe vett hitelgyarapító segédek, kármentő társulatok	130
§. 63. Népeességgyarapító segédek	133
§. 64. Az igazság' és jóság' erőre kapásának eszköz-lése, a' czélszerű fenytés által	134
§. 65. Meddig terjed a' status' fenytési joga?	135
§. 66. Hogy alakulnak a' törvényszékek?	—
§. 67. Az eskütszék' (jury) természete	136
§. 68. Micsoda szellem szerint ítéljenek a' bírák	137
§. 69. A' büntetés' célja	138
§. 70. A' büntetés alá eső tettek	140
§. 71. A' megjobbított fogházak' nemei — mellyik kö-zülök elfogadhatóbb	145
§. 72. A' büntetés' nemei	146
§. 73. A' halálbüntetés' criticája	147

	lap.
§. 74. Külellentőli biztosítás – a' katonaságnak tekintélyes hadlábura állítása által	148
§. 75. – 76. Folytatás	149
§. 77. Az önkény vagy szabadtetszés feletti örökös, a' divatozó adózás' nemeinek meghatározása által	151
§. 78. A' vámdíj' mértéke	152
§. 79. A' vámdíj mértéke mitől függ	152
§. 80-8.1. Az országos jövedelmi kútfők	153